

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА ОЗНАКОЮ КОХАННЯ

Звіт про дотримання прав геїв та лесбійок в Україні

**Київ
«Нора-Принт»
2005**

ББК67.9 (4 Укр)
Д-35

Д-35 Дискримінація за ознакою кохання: Звіт/
— Київ: Центр «Наш світ», 2005. — 224 с.

ISBN

Дискримінація за ознакою кохання

У цьому виданні міститься інформація про дискримінацію лесбійок, геїв, бісексуалів і транссексуалів (ЛГБТ) в Україні. У звіті опубліковані результати дослідження, проведеного Центром «Наш світ» серед ЛГБТ – спільноти, типові приклади дискримінації на основі сексуальної орієнтації, аналіз правових питань, думка широкої громадськості щодо цієї проблеми тощо.

Книга буде корисною для представників правозахисних і інших неурядових організацій, юристів, соціологів, державних службовців і журналістів.

Над звітом працювали: Анатолій Грибанов (редактор), Зорян Кісь, Андрій Маймулахін (керівник проекту), Любомир Чорній та інші.

Центр «Наш світ» висловлює подяку всім активістам, волонтерам та експертам, що брали участь у підготовці звіту.

Регіональний інформаційний і правозахисний Центр
для геїв та лесбійок «Наш світ»

Контактні дані:

Поштова адреса: а/с 173, м. Київ 02100

Телефони: (044) 573-54-24, 59-284-59

e-mail: ourworld@gay.org.ua

Інтернет-сторінка: <http://www.gay.org.ua>

Звіт видано за фінансової підтримки Європейської ініціативи за демократію і права людини та Міжнародного Фонду «Відродження».

Думки авторів не обов'язково відображають позицію донорів.

© Центр «Наш світ», Київ, 2005 р.

При передруці матеріалів посилання на Центр «Наш світ» обов'язкове

ЗМІСТ

Вступ	6
Моніторинг стану дотримання прав ЛГБТ-спільноти в Україні: основні підходи, методологія та інструментарій	8
Соціальний портрет дискримінації в Україні. Місце дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації	12
Дискримінація українських громадян за ознакою сексуальної орієнтації. Опитування представників ЛГБТ - спільноти	23
Особливості правового регулювання питань, пов'язаних з реалізацією прав і свобод представниками ЛГБТ-спільноти в Україні	45
Приклади порушення прав і свобод представників ЛГБТ-спільноти в Україні	68
Висновки і рекомендації	94
Глосарій	99
Інформація про Центр «Наш світ»	105

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 47 від 28.04.2000.

Підписано до друку 20.10.02
Формат 60x84/32. Папір офсетний. Гарнітура Textbook
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 3,72. Обл. вид. арк. 6,4.
Тираж 500 прим. Зам. №
Видавництво «Нора-Прінт»

Вступ

Це видання є частиною проекту «Моніторинг, представлення і захист прав спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних людей (ЛГБТ) в Україні», реалізованого Регіональним інформаційним й правозахисним центром для геїв та лесбійок «Наш світ». Воно є результатом загальної роботи персоналу, активістів і волонтерів цієї громадської організації, а також залучених експертів.

Центр «Наш світ» з моменту створення організації постійно відслідковував ситуацію з дотриманням прав людини в Україні щодо геїв та лесбійок. Однак цей проект є першим в Україні масштабним дослідженням дотримання прав цієї соціальної групи й ставлення до неї зовнішнього оточення.

Проект реалізовувався протягом дванадцяти місяців з жовтня 2004 р. в 10 великих містах України: Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Кривий Ріг, Луганськ, Львів, Одеса, Сімферополь, Харків, а також у відповідних областях. Деякі компоненти проекту (анкетування, вивчення громадської думки) охоплювали практично всю територію країни.

Реалізуючи цей проект, Центр «Наш світ» прагнув сприяти реалізації прав людини щодо людей гомосексуальної орієнтації в Україні. Специфічними цілями проекту були визначені:

1. Моніторинг дотримання прав людини відносно ЛГБТ.
2. Правовий захист від дискримінації.
3. Посилення правозахисної здатності ЛГБТ-спільноти.
4. Розробка рекомендацій, у тому числі законодавчих, по поліпшенню ситуації з дотриманням прав людини відносно ЛГБТ.

У цьому виданні представлені результати першого компонента проекту — моніторингу дотримання прав гомосексуалів в Україні.

У виданні можна знайти аналітичні записки соціологічного дослідження цільової групи та вивчення громадської думки, найбільш репрезентативні й типові приклади дискримінації та упередженого ставлення до гомосексуалів, аналіз сучасного українського законодавства з точки зору дотримання прав представників ЛГБТ-спільноти.

Звіт публікується трьома мовами: українською, російською та англійською. Відповідно, з ним зможуть ознайомитися представники

державної влади, третього сектора, всі зацікавлені в Україні, у країнах пострадянського простору, а також закордонні та міжнародні організації. Дослідження буде корисне при розробці законодавства, зокрема в сфері заборони будь-яких видів дискримінації. Результати моніторингу можуть зацікавити фахівців-юристів, соціологів, державних службовців і журналістів, усіх, кого цікавить ця тема.

Центр «Наш світ» висловлює щирю подяку Європейській Комісії, завдяки фінансовій підтримці якої стала можлива реалізація цього проекту, а також усім, хто долучився до збору інформації та підготовки цієї публікації.

Моніторинг стану дотримання прав ЛГБТ-спільноти в Україні: основні підходи, методологія та інструментарій

Зважаючи на те, що в Україні відсутні будь-які статистичні чи інші офіційні дані щодо кількості людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, їх соціально-демографічну структуру, а також стан дотримання їх прав та законних інтересів, активістами та залученими експертами Регіонального інформаційного та правозахисного центру “Наш світ” в межах реалізації проекту «Моніторинг, представлення і захист прав спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних людей (ЛГБТ) в Україні» було визнано за доцільне провести комплексний моніторинг стану дотримання прав ЛГБТ України з використанням доступного соціологічного та іншого інструментарію.

Основним підходом, що ліг в основу дослідження, став збір інформації як безпосередньо із середовища самої цільової групи (представники ЛГБТ-спільноти), так і з інших джерел.

Основними напрямками дослідження були:

1. Вивчення громадської думки — опитування широких верств населення щодо основних соціально-демографічних ознак, за якими в Україні відбувається/може відбуватися дискримінація, існуючих форм і проявів дискримінації та превентивних заходів щодо запобігання дискримінації.

2. Вивчення думки цільової групи та стану дотримання прав її представників — опитування представників ЛГБТ-спільноти щодо їх особистого досвіду: сфери соціального життя, де найчастіше зустрічається дискримінація, форми та прояви дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, досвід щодо захисту, відновлення порушених прав тощо.

3. Вивчення існуючого правового поля щодо захисту прав, можливостей відновлення прав людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, які зазнали дискримінації за цією ознакою.

Саме у вивченні думки як власне ЛГБТ-спільноти, так і всього населення України, а також у дослідженні існуючого правового поля щодо гарантування й захисту прав людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією і полягав комплексний підхід, що був обраний для проведення моніторингу стану дотримання прав ЛГБТ-спільноти в Україні.

Для збору первинної інформації та визначення основних

напрямків дослідження на першому етапі були реалізовані такі заходи:

1) експертне опитування із залученням експертів-юристів, фахівців з гендерних питань, практикуючих правозахисників тощо;

2) інтерв'ювання представників ЛГБТ-спільноти (насамперед, з числа активістів Центру “Наш світ” та інших лесбій-геївських організацій України);

3) фокус-групові дослідження (із залученням людей гомосексуальної орієнтації, що постійно проживають у населених пунктах різного типу в різних регіонах України, мають різний соціальний статус, а також рівень освіти та доходів);

4) контент-аналіз періодики та іншої документації, в тому числі вивчення спеціалізованих видань, окремих публікацій в мас-медіа, офіційного листування лесбій-геївських організацій з центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування тощо;

5) аналіз існуючого правового поля — огляд положень чинного українського законодавства щодо захисту прав людини, перш за все, у сферах суспільного життя, де було виявлено найбільше питань з боку представників цільової групи.

На другому етапі, після збору первинної інформації, для визначення меж дослідження та вибору найбільш релевантного інструментарію були сформульовані:

- гіпотеза моніторингового дослідження;
- основні питання моніторингового дослідження.

Гіпотеза дослідження

В Україні достатньо відчутною є проблема порушення прав людини, дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації.

Рівень дискримінації напряму залежить від “відкритості” представників ЛГБТ-спільноти¹.

Переважає більшість конфліктів, які є результатом порушення прав людини за ознакою сексуальної орієнтації, відбувається у сферах трудових відносин, соціального захисту, права власності, взаємовідносин з органами влади і місцевого самоврядування (перш за все з правоохоронними органами) та інших.

Рівень поширеності практики порушення прав людини за ознакою сексуальної орієнтації залежить від типу населеного пункту

(чим більший населений пункт, тим менш поширеною і відчутною є дискримінація) та регіону (спостерігається різке скорочення рівня дискримінації із Заходу України на Схід, що пояснюється більш консервативним і традиціоналістським світоглядом мешканців західної частини нашої держави).

Основні питання дослідження

1. Чи має місце в Україні порушення прав людини, дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації?
2. Наскільки поширеною є практика порушення прав людини, дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації?
3. Яке місце сексуальної орієнтації, порівняно з іншими соціально-демографічними ознаками, за якими найчастіше в Україні відбувається порушення прав людини, дискримінація?
4. Яке загальне ставлення українського суспільства до необхідності захисту, запобігання порушенням прав людини, в тому числі й за ознакою сексуальної орієнтації?
5. В яких сферах суспільних відносин найчастіше зустрічаються випадки порушення прав людини, дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації?
6. У яких формах найчастіше зустрічається порушення прав, дискримінація ЛГБТ?
7. Хто є основним суб'єктом порушення прав, дискримінації ЛГБТ в Україні?

Для перевірки гіпотези та отримання відповідей на основні питання дослідження в межах попередньо визначених напрямків дослідження були обрані відповідні методи та інструменти (див. Таблицю 1)

Опитування громадської думки та опитування представників цільової групи проводилося протягом січня-лютого 2005 року.

Опитування громадської думки (масове соціологічне опитування) на замовлення Центру “Наш світ” проводилося компанією TNS-Україна. Опитування представників цільової групи проводилося шляхом поштового анкетування контактних представників ЛГБТ-спільноти України за базою даних Центру “Наш світ” та шляхом структурованого інтерв'ю з використанням анкети спеціально підготовленими в межах проекту інтерв'юерами.

Збір найбільш типових прикладів порушення прав/

Таблиця 1. Методи та інструменти дослідження

Напрямок	Метод	Інструменти
Вивчення думки зовнішнього середовища	Масове соціологічне опитування	анкетування
Вивчення думки та стану цільової групи	1. Опитування представників цільової групи 2. Збір найбільш типових прикладів дискримінації	- анкетування; - структуроване інтерв'ю; - неструктуроване - глибинне інтерв'ю контент-аналіз;
Вивчення існуючого правового поля	Аналіз чинних нормативно-правових актів	аналіз текстів конкретних нормативно-правових актів

дискримінації ЛГБТ в Україні проходив шляхом проведення неструктурованих інтерв'ю з особами, що зазнали дискримінації, які були виявлені під час опитування представників цільової групи. Деякі назви населених пунктів та імена учасників описаних у цьому дослідженні ситуацій навмисно змінено/замінено першою літерою назви чи імені.

У проведенні моніторингу та реалізації окремих заходів в межах проекту «Моніторинг, представлення і захист прав спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних людей (ЛГБТ) в Україні» брали участь як фахівці гомосексуальної орієнтації, так і гетеросексуальні спеціалісти.

Соціальний портрет дискримінації в Україні. Місце дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації

Цей матеріал презентує результати опитування населення України, проведеного компанією TNS-Україна протягом січня-лютого 2005 року. Під час опитування респондентам ставились запитання щодо їхнього особистого (або їхніх знайомих) досвіду дискримінації, основних соціально-демографічних ознак, за якими в Україні може відбуватися дискримінація, а також щодо можливих шляхів подолання дискримінації в українському суспільстві. Всього було опитано 1200 осіб віком від 16 до 75 років у населених пунктах усіх типів. Вибірка дослідження репрезентативна по Україні за ознаками статі та віку. Математична точність вибірки становить $\pm 3\%$.

Ознаки, за якими відбувається дискримінація

Дискримінація людей за різними соціально-демографічними ознаками — дуже болюча проблема для будь-якого суспільства, яке сповідує ліберальні цінності рівних прав та можливостей для всіх громадян. Виявленню ознак та способів дискримінації та винайденню шляхів її подолання приділяється багато уваги. Конституція України декларує рівність прав і можливостей для всіх громадян, але наскільки близькими до декларацій є реалії українського суспільного життя? Опитування, що проводилось серед дорослого населення України, мало на меті частково дати відповідь це питання.

Більшість опитаних на власному досвіді чи на досвіді своїх знайомих стикались з фактами тих або інших проявів дискримінації, до яких були віднесені випадки, коли людині через свою належність до певної соціальної або демографічної групи чи стан здоров'я було важче:

- одержати певні послуги (побутові, адміністративні, соціальні чи медичні);
- захистити свої права;
- здійснювати кар'єрний ріст;
- одержувати відповідну заробітну плату;

- навчатись.

Так, **лише 9,6% опитаних громадян України зазначили, що ані вони особисто, ані їхні знайомі не стикались з фактами дискримінації**, решта 90,4% назвали один або декілька прикладів дискримінації.

При цьому, як свідчать результати опитування, **найбільш поширеними підставами для дискримінації виявились стан здоров'я та вік** — на них вказали більше половини респондентів. На всі решта соціально-демографічні ознаки, які потенційно можуть бути підставою для дискримінації, вказали набагато менше респондентів (див. Діаграму 1).

Лише 2,5% респондентів вважають, що немає таких соціально-демографічних ознак, через які сьогодні в Україні людина мала б відчувати будь-які прояви дискримінації стосовно себе, тобто ця частина респондентів вважає, що ані стать, ані вік, ані сексуальна орієнтація чи будь-яка інша характеристика не може бути приводом для порушення прав людини.

Важливо, що **національність та релігійні переконання**

Діаграма 1. Виходячи з Вашого особистого досвіду чи досвіду Ваших знайомих, які соціальні ознаки можуть слугувати підставою для дискримінації? (%)

майже не зазначалися респондентами як одна із можливих підстав для дискримінації (відповідно 1,0% та 0,5%). Цікаво також те, що на матеріальне/фінансове становище як потенційну причину дискримінаційного ставлення чи порушення прав, вказали лише 1,3% опитаних. Це можна пояснити тим, що для багатьох матеріальне становище є похідним від віку і стану здоров'я, оскільки сьогодні в Україні, як і в багатьох постсоціалістичних країнах, склалась ситуація глибокого розшарування і очевидної економічної нерівності різних вікових груп. На відміну від країн розвинутої економіки, де саме молодь переважно потерпає від браку матеріальних ресурсів та не має можливості отримати гарну роботу, в країнах колишнього "соціалістичного табору", перш за все, літні люди найчастіше опиняються в скрутному матеріальному становищі, що не дає їм можливості підтримувати високий, а часто й середній, рівень життя.

На *сексуальну орієнтацію як потенційну підставу для дискримінації, вказали 14,4% опитаних* громадян України. Рівно *стільки ж респондентів вказали на стать як на одну з можливих причин дискримінаційного ставлення*. Дещо більша частка, *16,7% опитаних, вважає сімейний стан потенційним приводом для порушення їх прав*. Таким чином, можна зробити висновок про те, що гендерні ознаки або ознаки, пов'язані з гендерними ролями, значно рідше, ніж вікові (стан здоров'я напряму пов'язаний з віком), бувають, на думку українців, дискримінаційними в різних життєвих ситуаціях, — проте саме вони, порівняно з усіма іншими, є другими за частотою згадувань та важливістю.

Цікаво, що *думка жінок і чоловіків щодо того, які соціально-демографічні ознаки можуть слугувати приводом для дискримінації в Україні, загалом збігаються*: жодних істотних розбіжностей в оцінках в групах за статтю не зафіксовано. *Це стосується і оцінки сексуальної орієнтації як «дискримінаційної» ознаки*: її назвали практично однакові частки жінок і чоловіків (відповідно 14,5% та 14,3%).

Втім є істотні вікові відмінності у сприйнятті дискримінації. *Із збільшенням віку люди рідше згадують «гендерні» ознаки (стать, сімейний стан, сексуальна орієнтація) як підставу для дискримінації і набагато частіше — вік та стан здоров'я*.

Отже, люди молодого віку набагато частіше, ніж літні люди,

вказували на сексуальну орієнтацію, як потенційне джерело дискримінації. У вікових групах до 35 років на неї вказали 21-22% респондентів, в той час серед літніх людей таких було набагато менше:

16-25 років	- 21,0%;
26-35 років	- 21,9%;
36-45 років	- 12,8%;
46-55 років	- 14,8%;
56-65 років	- 9,3%;
66-75 років	- 3,7%.

Також є *істотні відмінності в оцінках сексуальної орієнтації, як можливої підстави для дискримінації, у респондентів з різним рівнем освіти*. Так, на неї вказали:

- в групі з вищою освітою - 18,6%;
- в групі з середньою освітою - 14,3%;
- в групі з початковою або неповною середньою освітою - 7,6%.

Варто, однак, відзначити, що серед опитаних з початковою або неповною середньою освітою більше половини — люди старше 65 років, в той час як групи з середньою або вищою освітою розподіляються за віком більш рівномірно.

Можна зробити висновок, що *молоді і добре освічені люди частіше вважають сексуальну орієнтацію ознакою, за якою може відбуватися дискримінація*. Це можна пояснити, перш за все, тим, що питання сексуального життя є більш цікавими і більш обговорюваними серед людей молодого віку, тому молоді люди можуть бути більше обізнаними не тільки про свій особистий досвід, пов'язаний з сексуальним життям, але й про досвід інших. Крім того, більш освічені люди краще обізнані з терміном «дискримінація» і з суспільно-політичними дискусіями щодо забезпечення рівності прав та можливостей людини.

Прояви дискримінації

Під час опитування ставилось також запитання про те, як може проявлятися дискримінація і з реалізацію яких прав можуть виникати труднощі у людей з різними соціально-демографічними ознаками.

Найчастіше згадуваними виявились *порушення прав під час*

Діаграма 2. Чи можете Ви сказати, що через зазначені соціальні ознаки Вам чи Вашим знайомим було складніше реалізовувати будь-які з перерахованих прав? (%)

працевлаштування або звільнення з роботи та щодо просування по службі (37,7%). На другому місці за ступенем проблемності опинилась **можливість отримання медичної допомоги (30,2%)** (див. Діаграму 2).

Порушення таких прав, як право на соціальні послуги, адекватну і рівну (порівняно з іншими працівниками) заробітну плату, право на адміністративні послуги (послуги місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади: реєстрація підприємств, ліцензії, патенти, довідки, субсидії, оформлення соціальної допомоги, тощо), у анкетах, заповнених респондентами, зустрічались приблизно однаково кількість разів (23-26%). В той час, як порушення права на захист своїх прав через правоохоронні органи згадувались вже

набагато рідше (14,4%). Найменш проблемними, з огляду на можливу дискримінацію, виявились право на навчання (11,7%) та отримання побутових послуг (10,3%).

Як свідчать результати опитування, **на оцінку проявів дискримінації найбільше впливають вік, освіта та рівень доходів**, в той час як **немає істотних відмінностей в оцінці дискримінаційних явищ в групах за статтю або сімейним станом**.

Так, наприклад, на дискримінацію у сфері соціальних послуг та медичного обслуговування люди старшого віку, менш освічені й із низьким рівнем доходів, вказували набагато частіше, ніж люди молоді, освічені й з високим рівнем доходів.

Протилежна тенденція спостерігається в оцінці дискримінації у сфері працевлаштування, просування по службі та оплати праці. Люди молоді, а особливо люди середнього віку (вікова група 46-55 років) вказували на дискримінацію у цій сфері набагато частіше, ніж люди пенсійного віку. На проблеми з працевлаштуванням як можливий прояв дискримінації значно частіше вказували в групах з вищим рівнем освіти та високим рівнем доходів.

Отже, зважаючи на результати опитування, можна зробити висновок про те, що **сьогодні дискримінація в Україні відбувається в сферах, найбільш важливих для забезпечення нормального рівня життя**, а зокрема:

- 1) зайнятість та оплата праці;
- 2) медичне обслуговування;
- 3) соціальний захист.

При цьому, якщо люди у працездатному віці найчастіше стикаються з дискримінацією у сфері зайнятості, то люди похилого віку найбільш розповсюдженими проявами дискримінації вважають нерівність в отриманні медичних та соціальних послуг.

Серед тих респондентів, хто назвав сексуальну орієнтацію в якості ознаки, за якою може відбуватися дискримінація, найбільш проблемною сферою для реалізації прав є зайнятість: **на проблемність прийому або звільнення з роботи, а також просування по службі вказали 45,1% опитаних цієї групи** (що дещо вище середнього показника по всіх опитаних), а на **можливі проблеми з одержанням відповідної заробітної**

плати — 30,6% в межах цієї ж групи.

Навчання, як сферу, де порушуються права людини, назвала також помітно більша частка опитаних серед тих, хто вважає сексуальну орієнтацію однією з поширених підстав для дискримінації — 19,1% (при тому, що середній показник по всіх опитаних становить 11,7%).

Важливо також, що в цій групі частіше згадували про труднощі у захисті своїх прав у взаєминах із правоохоронними органами — 22,0% (при 14,4% серед всіх опитаних), тому можна сказати, що у правоохоронних органів часто проявляється “особливе” ставлення до людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією і це може бути джерелом додаткових проблем для них. (див. Таблицю 2)

Слід, однак, мати на увазі, що люди, які назвали сексуальну орієнтацію в якості ознаки, за якою відбувається дискримінація, могли називати також інші соціально-демографічні ознаки. Більше половини з них вказали

Таблиця 2. Які права складніше реалізувати, на думку тих, хто назвав сексуальну орієнтацію як потенційний привід для дискримінації

	%
Працевлаштування/звільнення, кар'єрне зростання	45,1
Отримання відповідної заробітної платні	30,6
Отримання адміністративних послуг	25,4
Отримання соціальних послуг	22,5
Отримання медичної допомоги	22,5
Захист своїх прав через правоохоронні органи	22,0
Навчання	19,1
Отримання побутових послуг	14,5

додатково стан здоров'я, ще третина — вік. Тому відповіді цієї групи на питання про те, порушення яких прав є проявом дискримінації, не можна напряму співвідносити з сексуальною орієнтацією. Але очевидно, що ця група опитаних пов'язує дискримінацію в українському суспільстві з біологічними та фізіологічними особливостями, а також станом організму людини. Найбільш поширені прояви дискримінації за цими ознаками — порушення прав в сфері працевлаштування, зайнятості, оплати праці та навчання.

Цікаво, що порушення прав при отриманні медичної допомоги назвала менша кількість опитаних цієї групи (22,5%), ніж загалом серед всіх опитаних — 30,2%. Тобто медична допомога не є основною сферою, де відбувається дискримінація людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

Подолання дискримінації

Більшість опитаних громадян України вважають, що для подолання дискримінаційних явищ у суспільстві потрібні спеціальні заходи і, перш за все, такі:

- прийняття нового законодавства (49,2%),
- покращення обізнаності громадян у сфері захисту особистих прав (47,8%),
- удосконалення чинного законодавства (32,9%).

Майже чверть опитаних вважає, що необхідне загальне підвищення рівня толерантності у суспільстві (24,0%), а спеціальне навчання для держслужбовців вважає необхідним кожний п'ятий з опитаних (див. Діаграму. 3).

Загальне покращення соціально-економічної ситуації в країні і подолання безробіття вважають ефективним шляхом боротьби з дискримінацією буквально кажучи одиниці (відповідно 0,8% та 0,3% опитаних). Це може свідчити про те, що українці вбачають причини дискримінації не у малій кількості певних економічних чи матеріальних благ, доступних більшості населення, а, швидше, в нетолерантному сприйнятті тих чи інших особливостей людини, у нетерпимості й суспільних стереотипах.

Діаграма 3. Запровадження яких заходів може сприяти покращенню захисту громадян від дискримінації (%)

На чинне законодавство, як на засіб боротьби з дискримінацією, опитані також покладають дуже мало надій: на дотримання чинного законодавства та відповідальність за його порушення під час опитування вказали відповідно 1,2% та 0,5% опитаних.

Відмінностей у пропонуванних шляхах вирішення проблеми дискримінації між чоловіками і жінками немає. Натомість, як і в інших питаннях, є певні вікові відмінності. Чим старшою є вікова група, тим частіше респонденти називають прийняття нового законодавства в якості необхідного заходу для боротьби з дискримінацією. Натомість люди більш молоді та більш освічені

частіше схильні покладатися на вдосконалення чинного законодавства.

Заходи, спрямовані на зміни у свідомості населення, такі, як підвищення рівня толерантності у суспільстві та покращення обізнаності громадян у сфері захисту своїх прав, частіше згадували люди більш освічені.

Серед тих, хто вказав на сексуальну орієнтацію як одну із можливих підстав для дискримінації, відповіді на питання про засоби боротьби з дискримінацією не відрізняються істотно від відповідей решти респондентів, окрім двох позицій: в цій групі дещо більше вказувань на необхідність підвищення рівня обізнаності громадян з власними правами та механізмами їх захисту (53,2%) і в півтора рази частіше зустрічаються посилання на необхідність загального підвищення рівня толерантності у суспільстві (37,0% порівняно з 24,0% в середньому по всіх опитаних) (див. Таблицю 3).

Отже, чинне законодавство України, на думку

Таблиця 3. Запровадження яких заходів може сприяти захисту від дискримінації, на думку тих, хто назвав сексуальну орієнтацію як потенційний привід для дискримінації

	%
Прийняття нового законодавства	46,8
Удосконалення чинного законодавства	34,7
Проведення спеціального навчання для держслужбовців	27,7
Покращення обізнаності громадян у сфері захисту особистих прав	53,2
Загальне підвищення рівня толерантності в суспільстві	37,0
Підвищення матеріального і соціального рівня	1,2
Ліквідація безробіття	2,3
Дотримання чинного законодавства	1,2
Відповідальність за порушення законодавства	2,3

респондентів, не є єдиним і достатнім механізмом для захисту прав всіх громадян, незалежно від їх віку, статі, сексуальної орієнтації та інших соціально-демографічних ознак, тому для подолання дискримінації в українському суспільстві необхідним є внесення змін та доповнень до чинних або розробка і прийняття нових нормативно-правових актів. Також важливим напрямом роботи у цій сфері також є просвітницька робота як із держслужбовцями, як специфічною соціальною групою, від дій якої залежать долі багатьох громадян, так і загалом з усім населенням (обізнаність у правах, підвищення толерантності).

Дискримінація українських громадян за ознакою сексуальної орієнтації.

Опитування представників ЛГБТ - спільноти.

У рамках проекту «Моніторинг, представлення і захист прав спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних людей (ЛГБТ) в Україні» в січні-березні 2005 року Центр „Наш світ” провів дослідження „Дискримінація українських громадян за ознакою сексуальної орієнтації”. Його метою було з’ясувати, наскільки характерна для України дискримінація на основі сексуальної орієнтації, грубе, упереджене ставлення до громадян, з такою орієнтацією. Під дискримінацією в дослідженні малося на увазі: несправедливе чи нерівне ставлення до людини через будь-яку характеристику її особистості, у цьому випадку — сексуальну орієнтацію. Основними завданнями дослідження були:

1. З’ясувати, наскільки поширеною є дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації в українському суспільстві.
2. З’ясувати, наскільки поширеним є грубе, упереджене ставлення до людей з гомосексуальною орієнтацією.
3. Визначити додаткові фактори, що впливають на поширення дискримінації щодо осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.
4. Виділити найбільш характерні прояви дискримінації в різних сферах діяльності.
5. З’ясувати наскільки ефективними були спроби представників ЛГБТ-спільноти захистити свої порушені права.

Дослідження проводилося шляхом анкетування двома методами: поштовим опитуванням і анкетуванням за участю спеціально підготовлених інтерв’юерів. Близько 1700 представникам цільової групи дослідження за базою даних Центру „Наш світ” анкети були розіслані поштою. З них повернулися заповненими 330 анкет (19,4%). Інтерв’юери в свою чергу опитали 575 респондентів у різних регіонах України. У зв’язку з ускладненим доступом до цільової групи дослідження, відбір респондентів проводився методом „снігової кулі”. Респондент міг вказати інтерв’юєру наступного представника ЛГБТ-спільноти для опитування, той, у свою чергу, ще двох-трьох інших. Критерієм відбору респондентів була лише їхня орієнтація, інші демографічні показники до уваги не брались.

У той же час дослідженню вдалось охопити різні групи ЛГБТ

України, що відрізняються: за статтю, віком, регіоном, місцем проживання, соціальним статусом. У результаті для аналізу було відібрано 901 анкету. У деяких анкетах були дані відповіді не на всі запитання, тому загальна кількість відповідей на те чи інше запитання часто не відповідає загальній кількості респондентів.

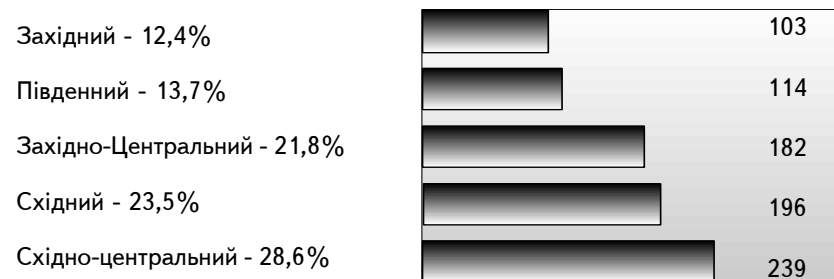
1. Соціально-демографічні характеристики респондентів

У більшості випадків (76,4%) респондентами були чоловіки. У 57 анкетах стать респондента не була вказана, на 156 анкет відповіли жінки, що складає 17,3%.

Вік респондентів коливався від 16 до 67 років, із середнім значенням у 31 рік для чоловіків і 26 років для жінок. Близько 60% респондентів — молоді люди до 30 років, респонденти у віці 30-37-років складають 20%, і ще 20% — це респонденти, старші 37 років, при чому половина з них — до 45 років. При цьому, 95% жінок у віці до 39 років, тоді як серед мужчин 95% віком до 46 років.

В опитуванні взяли участь чоловіки й жінки, що представляють різні види діяльності. Найбільше серед опитаних було: працівників сфери послуг (18,4%), студентів (17,2%), кваліфікованих робітників (15,6%), а також кваліфікованих працівників середньої ланки (наприклад, медпрацівники) — 14,3%. Серед респондентів були представники інших видів професійної діяльності. Для прикладу, можна назвати такі: військові, священнослужителі, працівники правоохоронних органів, а також зайняті у професійному спорті чи у сфері мистецтва, але в сумі такі випадки складають 5,3% від загальної кількості респондентів.

Діаграма 4. Розподіл респондентів за регіонами України

У дослідженні були представлені всі регіони України (див. Діаграму 4).

Найменше представлені в дослідженні західні і південні регіони, що пов'язано з більш важким доступом до цільової групи дослідження в цій частині України.

За видом населеного пункту, в якому проживають респонденти розподіл був таким: (див. Таблицю 4).

Таблиця 4. Розподіл респондентів за місцем проживання

	КІЛЬКІСТЬ	%
Київ	95	11,0
обласний центр	502	58,0
районний центр	148	17,1
мале місто/СМТ	68	7,9
сільська місцевість	53	6,1
Всього	866	100,0

Низька кількість опитаних, що мешкають у сільській місцевості вказує, як на важкодоступність цієї частини цільової групи дослідження, так і на прагнення людей з гомосексуальною орієнтацією жити у більших містах.

Більшість опитаних були людьми із середньою спеціальною і вищою освітою. Не мають навіть середньої освіти лише 2,1% респондентів. 19,1% опитаних мають незакінчену вищу освіту. Ще 20,4% респондентів одержали середню спеціальну чи технічну освіту. Багато хто (38,6%) має закінчену вищу освіту; у деяких випадках респонденти вказували, що мають більше, ніж одну закінчену вищу освіту. Це особливо цікаво, якщо порівняти ці результати з даними офіційної статистики по Україні, відповідно до якої частка людей, що отримали вищу освіту, майже утричі менша.

Таку велику частку людей з вищою освітою можна пояснити, швидше за все, тим, що представники цільової групи дослідження вважають більш високоосвічену частину суспільства толерантішою соціальною групою, і тому прагнуть стати її частиною, а також тим, що люди з вищою освітою охочіше беруть участь у такого роду дослідженнях.

2. Взаємозв'язок між відкритістю, статтю, іншими характеристиками представників ЛГБТ-спільноти і їх дискримінацією

Як показало дослідження, випадки дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації є досить розповсюдженими в українському суспільстві. На запитання *„Чи відчували Ви упереджене ставлення або зазнавали дискримінації через Вашу сексуальну орієнтацію протягом останніх чотирьох років?”* 54,4% респондентів відповіли ствердно.

Дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації, на відміну від, скажімо, расової дискримінації, має ту особливість, що вона прямо залежить від відкритості людини: наскільки вона не приховує від навколишніх свою сексуальну орієнтацію. Щоб дискримінувати людину через її сексуальну орієнтацію, упереджено до неї ставиться на цій підставі, — про цю орієнтацію треба знати чи хоча б припускати, що та чи інша людина має нестандартну орієнтацію. Бувають, утім, ситуації, коли про сексуальну орієнтацію людини стає відомо іншим всупереч її бажанню.

Але, так чи інакше, у ході дослідження важливо було з'ясувати, наскільки відкритою для зовнішнього оточення є цільова група дослідження. Найбільш розповсюдженою виявилася ситуація, коли про орієнтацію респондентів знає невелике коло людей. На запитання *„Хто знає про те, яка у Вас сексуальна орієнтація?”* 38,2% відповіли, що про їхню орієнтацію знає **небагато друзів бі- чи гомосексуальної орієнтації**, і ще 27,8% вказали, що **знають лише родичі чи близькі друзі**. При цьому випадків, коли респонденти приховують свою орієнтацію взагалі від усіх, менше 4%. З іншого боку, випадків, у яких про орієнтацію респондента відомо широкому колу людей, 28,8%.

Вдалося простежити чітку залежність між відкритістю респондента і тим, наскільки він часто він зазнає дискримінації. Серед тих, хто ні від кого **не приховує своєї сексуальної орієнтації**, 76,3% визнали, що були дискриміновані в тій чи іншій сфері їхнього життя. У міру зменшення ступеня „відкритості”, кількість тих, хто в цій групі зазнавав дискримінації, зменшується, і досягає 13% **дискримінованих серед тих, хто нікому не розповідає про свою сексуальну орієнтацію**.

Тобто, що менше оточення знає про нетрадиційну орієнтацію

Таблиця 5. Співвідношення респондентів, що зазнають/не зазнають дискримінації в залежності від своєї відкритості

	Так, зазнають	Ні, не зазнають
Я ні від кого не приховую своєї орієнтації	76,3%	23,7%
Знає широке коло друзів і знайомих	76,8%	23,2%
Знають лише близькі друзі і дехто з родичів	56,7%	43,3%
Про це знає лише вузьке коло людей гомо-/бісексуальної орієнтації	37,8%	62,2%
Ніхто	13,0%	87,0%
Інше	78,6%	21,4%
Всього:	54,4%	45,6%

респондента, тим менше він зазнає дискримінації (див. Таблицю 5).

Перш ніж говорити про те, наскільки по-різному відчують дискримінацію чоловіки і жінки, варто відзначити, що дослідження показало більшу відкритість жінок. Частка **жінок**, про сексуальну орієнтацію яких знає **лише вузьке коло людей гомо-, бісексуальної орієнтації, становить 28%**. Частка чоловіків, про сексуальну орієнтацію яких знає **лише вузьке коло людей гомо-, бісексуальної орієнтації, у півтора разу більше — 41% серед чоловіків** (див. таблицю 6).

При цьому, чоловіки з цільової групи дослідження частіше говорили про те, що вони зазнавали дискримінації через свою сексуальну орієнтацію, відчували упереджене до себе ставлення. Таких респондентів було 57,3%. Серед жінок про це заявили 46,1%. Отже, можна з достатньою впевненістю сказати, що жінки з цільової групи цього дослідження набагато менше зазнають дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації в Україні, хоча її рівень і в цьому випадку залишається тривожно високим.

Таблиця 6. Розподіл респондентів різного ступеня „відкритості” залежно від статі

	Ні від кого не приховую	Широке коло друзів і знайомих	Лише близькі друзі і родичі	Вузьке коло гомо/ бісексуалів	Ніхто не знає
Чоловіки	10,1%	17,6%	27,4%	41,0%	3,9%
Жінки	13,3%	23,3%	32,7%	28,0%	2,7%
Всього	10,7%	18,6%	28,4%	38,6%	3,7%

Ще одним фактором, від якого залежить дискримінованість, є вік. Весь масив респондентів був розділений на вікові категорії:

- 1) до 27 років включно;
- 2) від 28 до 40 років включно;
- 3) старше 40 років.

Першу групу складають молоді люди, у яких формування сексуальної орієнтації, що відповідає стилю життя відбувалося в умовах незалежної України, після скасування кримінального переслідування за гомосексуальні зносини між чоловіками. Друга група – перехідна. Третю складають чоловіки і жінки, чиє становлення як гомосексуальних особистостей відбувалося до початку 90-х років.

Виявилося, що люди старшого віку рідше заявляють, що відчують себе дискримінованими. Якщо **59,5%** молодих ЛГБТ кажуть, що **стикалися з дискримінацією** на основі сексуальної орієнтації, то серед людей старшого віку (друга група) тих, хто відчуває себе дискримінованими набагато менше – 53,5%. А от серед тих, хто старші 40 років, більшість відповідають, що не відчували дискримінації. **Відчували себе дискримінованими** в цій групі **43,8%** респондентів, тоді як 56,2% відповіли, що не відчували.

Однак варто враховувати, що від віку залежить і ступінь відкритості респондентів. Серед молоді (до 27 років) ЛГБТ більш рівномірно розподілені по різних групах „відкритості”, тоді як з віком частка більш „закритих” ЛГБТ збільшується. Тих, хто дозволяє знати про їхню сексуальну орієнтацію лише вузькому колу ЛГБТ 34,8% серед молоді, 39,5% серед 28-40 літніх і 49,6% серед тих, хто старші 41 року (див. Таблицю 7).

Таблиця 7. Розподіл респондентів різного ступеня „відкритості” у залежності від віку

	Ні від кого не приховую	Широке коло друзів і знайомих	Лише близькі друзі і родичі	Вузьке коло гомо/ бісексуалів	Ніхто не знає
До 27 р.	13,4%	21,7%	26,7%	34,8%	3,3%
28-40	8,5%	17,2%	32,0%	39,5%	2,8%
Старші 41	6,5%	13,8%	22,8%	49,6%	7,3%
Всього	10,6%	18,9%	28,1%	38,7%	3,7%

Отже, можна досить точно говорити про те, що представники цільової групи різного віку приблизно однаковою мірою зазнають дискримінації й упередженого ставлення.

Цікаво було спробувати простежити залежність між поширеністю дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації і регіоном проживання респондентів (див. Діаграму 5).

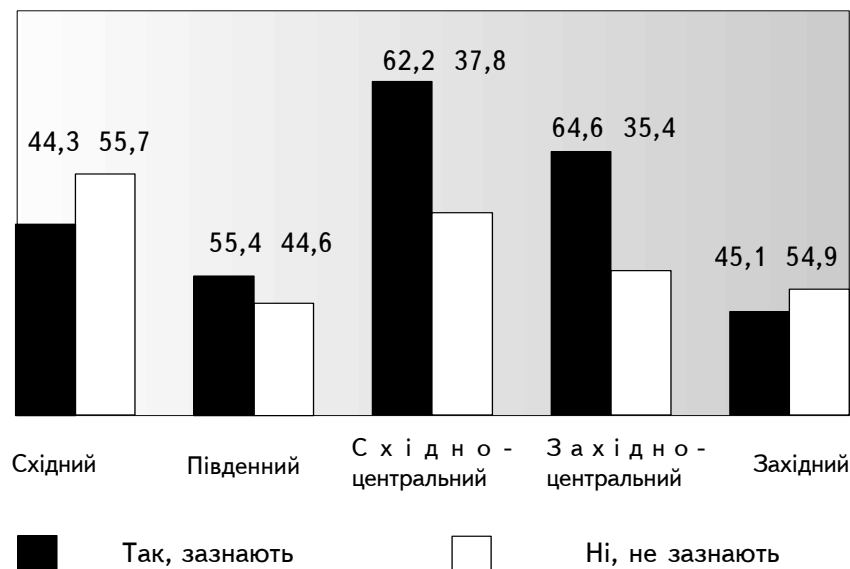
Отже, що ближче до Центру проживають люди з нетрадиційною орієнтацією, тим більше вони дискриміновані. Однак ніяких серйозних висновків з цього факту робити не можна, оскільки в ході дослідження не пощастило домогтися рівномірного розподілу параметрів вибірки по регіонах. Так, до прикладу, у Східному регіоні було опитано більше жінок, ніж у Південному. У трьох Східних областях було зібрано 30 жіночих анкет, а в трьох Південних і Криму – лише 14. І це, безумовно, позначається на кінцевих результатах. Відрізняється і ступінь відкритості цільової групи в різних регіонах. Так, у Луганській області 27,8% тих, хто взагалі не приховує своєї орієнтації (середнє значення для усієї вибірки), чи про неї знає широке коло друзів і знайомих, а в Івано-Франківській області з 7 респондентів таких немає зовсім. З поправкою на ці фактори можна досить упевнено стверджувати, принаймні, що дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації найрідше зустрічається на сході країни.

Остання закономірність, яку варто зазначити, це залежність між тим, наскільки респондент відчував себе дискримінованим і тим, як він визначає себе: як бісексуала чи як гомосексуала.

Основна маса опитаних (70,1%) визначили себе гомосексуалами. Бісексуально орієнтовані 28,2% респондентів. Всього **14** респондентів вказали, що є **транссексуалами**; це надзвичайно мало, тому про жодні закономірності для цієї групи говорити не можна. На запитання, чи зазнають вони дискримінації, бісексуали відповідають **„так” у 43,3% випадків. Гомосексуали частіше зауважують, що зазнавали дискримінації — 59,5% із загальної кількості гомо- і транссексуалів.** Ймовірна причина такого становища в меншій помітності бісексуалів для оточення. У силу своєї бісексуальності вони мають сексуальні контакти з „правильною” статтю, одружені, дають менше приводів запідозрити, що у них „щось не так” із сексуальною орієнтацією.

Крім того, бісексуали менш відкриті для оточення. Для порівняння, ні від кого не приховують своєї орієнтації 5.2%

Діаграма 5. Співвідношення респондентів, що зазнають/не зазнають дискримінації залежно від регіону проживання (%).

бісексуалів і 12,1% гомосексуалів. Широке коло знайомих знає про їх орієнтацію в 12,7% бісексуалів, 21% — у гомосексуалів.

Цікавим є й той факт, що частка **бісексуалів серед опитаних жінок більша, ніж серед чоловіків — відповідно 35,9% і 26,3%.** Очевидно, це також вплинуло на те, що жінки за результатами дослідження виявилися менш дискримінованою групою.

Що стосується інших соціально-демографічних характеристик цільової групи дослідження, таких, як рід діяльності, освіта, рівень доходів, деякі інші — дослідження не виявило статистично достовірних закономірностей. Це пов'язано чи з відсутністю такого роду закономірностей, чи з недосконалістю вибірки. Отже, очевидно, для цього необхідні додаткові, більш глибокі дослідження.

3. Дискримінація ЛГБТ у різних сферах

Тим респондентам, які відповіли, що зазнавали дискримінації через сексуальну орієнтацію (490 осіб або 54,3% від усієї вибірки), були запропоновані уточнюючі запитання для аналізу видів порушень прав представників цільової групи дослідження в різних соціальних сферах.

Приватність і право на інформацію

Дані дослідження показують, що в сфері приватності і права на інформацію порушення прав за ознакою сексуальної орієнтації відбуваються досить часто. У цілому, **42,8% всіх опитаних стикались з тим чи іншим порушенням своїх прав у сфері інформації і приватності.**

Так, **чверть респондентів (23,4%) визнала, що без їхньої згоди була розголошена інформація про їхню сексуальну орієнтацію,** ще 18,7% опитаних отримували погрози розголошення такої інформації. 8,5% від усіх респондентів не змогли помістити своє оголошення про одностатеве знайомство, їм було відмовлено в цьому праві.

Рідше зустрічаються більш специфічні випадки порушення прав. 4,6% респондентів визнали, що їм було відмовлено в поширенні інформації (статті, рекламного оголошення), що стосується теми сексуальної орієнтації. Зрозуміло, що дуже мала частка опитаних у своєму житті стикається з такою потребою. Крім того, 2,6%

респондентів було відмовлено у передплаті тематичного видання.

Особливої уваги заслуговують засоби масової інформації. 28,2% всіх опитаних заявили, що зустрічали в ЗМІ викривлену, неправдиву інформацію, про людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

Розглядаючи ситуацію в ЗМІ в цілому, респонденти так оцінили запропоновані їм варіанти відповідей.

„Повідомлення досить збалансовані і правдиві” — більшою мірою не згодні, середня оцінка 3,9 (1 — цілком не згодний, 10 — цілком згодний).

„Повідомлення негативного чи неправдивого змісту переважають” — в основному згодні, середня оцінка 6,1.

„Інформації в ЗМІ досить для висвітлення теми нетрадиційної сексуальної орієнтації” — в основному не згодні, середня оцінка 2,5.

„Різнопланової інформації з тематики нетрадиційної орієнтації достатньо для представників ЛГБТ-спільноти” — не згодні, середня оцінка 2,8.

Таким чином, велика частка учасників опитування вважає, що висвітлення теми людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією в українських ЗМІ, як і раніше, далеке від реальності.

Трудові відносини

Насамперед, варто сказати, що в цьому розділі йтиметься не про всіх опитаних, а лише про тих, хто відповів, що працював чи намагався влаштуватися на роботу протягом останніх років (в цілому 417 чоловік).

Дуже багато хто з них (78,2%) відзначили, що зіткнулись з тим чи іншим порушенням своїх прав, дискримінацією, упередженим ставленням до себе в сфері праці. Представимо різні види порушення у вигляді таблиці (див. *Таблицю 8*). У лівому стовпці відсоток тих, хто зіткнувся з тим чи іншим порушенням до загальної кількості що працювали, у правому — частка в кожному випадку тих, про чию орієнтацію знали у трудовому колективі. У цілому 51,8% тих, що працювали, заявили, що про їхню орієнтацію в трудовому колективі знали.

Таким чином, найхарактернішими порушеннями є перешкоди в просуванні по службі (12,9%) і упереджене в порівнянні з іншими

працівниками ставлення до осіб з нетрадиційною орієнтацією (21,1%). Що більш відкритою є інформація про орієнтацію працівника, то більшою є ймовірність будь-якої дискримінації чи порушення його прав. Отже, з цього стає зрозумілим, чому рідко зустрічаються випадки відмови в прийомі на роботу на підставі сексуальної орієнтації потенційного працівника. Під час прийому на роботу кандидата на посаду дуже мала ймовірність того, що стане відомо про його сексуальну орієнтацію.

Ще важлива інформація про міжособистісні стосунки в трудових колективах. 35% тих, що працювали (з них майже 80% тих, про чию орієнтацію було відомо) визнали, що зазнали в трудовому колективі морального тиску з боку своїх колег. 19 чоловік (у тому числі 3 жінки) заявили, що зазнали сексуальних домагань. ДО 20 працівників (4 жінки) застосовувалося фізичне насильство. 4-х чоловіків зґвалтували в трудовому колективі.

Зрозуміло, що найбільш імовірні прояви упередженого, грубого ставлення в трудовому колективі з боку тих, хто знаходиться в тіснішому контакті з людиною — колег, рівних за становищем. Це підтверджується дослідженням. Відповідаючи на запитання, через кого опитуваний зазнавав упередженого ставлення, респонденти

Таблиця 8. Порушення прав і дискримінація в сфері праці

Порушення прав	У % до загальної кількості працюючих	Частка тих, про чию орієнтацію у колективі знали
Відмовили у прийомі на роботу	3,1%	76,9%
Звільнення	9,6%	85,0%
Перешкоди у просуванні по службі	12,9%	87,0%
Занижували зарплату	4,8%	80,0%
Упереджене ставлення у порівнянні з іншими	21,1%	95,5%
Ніяких порушень не було	21,8%	78,0%

відповіли (у відсотках до тих, що працювали): 35,7% — через колег, 16,1% з боку начальників, 1,9% — з боку підлеглих.

Якщо говорити про додаткові фактори, що впливають на дискримінацію в трудовій сфері, то дослідження виявило цікавий факт — найбільш уразливою групою в сфері праці виявилися люди з повною вищою освітою. Згадаємо, що частка таких людей у загальній вибірці становить 38,6%. Частка людей з вищою освітою: серед звільнених 53,5%, серед тих, кому відмовили в просуванні по службі — 50%, серед тих, до кого було упереджене ставлення — 43,2%.

Треба думати, що люди з вищою освітою краще знають свої права і тому гостріше відчувають їхнє порушення. Або ж освічені люди частіше працюють у таких сферах, де бути людиною з гомосексуальною орієнтацією вважається в більш неприпустимим, аніж, до прикладу, для робітника заводу чи офіціанта в ресторані.

Хоча з останнім не все так просто. Скажімо, серед робітників 23,9% сказали, що до них ставились упереджено через їхню орієнтацію, серед працівників сфери послуг тільки 18,7%, а серед кваліфікованих працівників середньої ланки — 19,7%. Зате з 7 художників 4 (57,1%) заявили, що до них ставились упереджено.

Взаємодія з правоохоронними органами

Однією зі сфер, де „відкриті” члени ЛГБТ-спільноти найчастіше стикаються з дискримінацією, є сфера взаємодії з правоохоронними органами.

З 283 респондентів, які вказали, що стикались в останні роки з цією сферою, 61,5% відзначили ті чи інші порушення своїх прав. Потрібно пам'ятати, що при звертанні тієї чи іншої людини до правоохоронних органів, судів, зовсім не обов'язково стає відомо про її сексуальну орієнтацію. Тільки 6% (17 чоловік) змогли сказати, що працівники правоохоронних органів знали про їхню орієнтацію і, проте, їхні права жодним чином не були порушені. Тобто, права решти респондентів, про чію орієнтацію знали, були порушені.

Доцільно навести результати опитування про порушення в цій сфері також у вигляді таблиці (див. Таблицю 9). В одній колонці частка тих чи інших видів порушення прав цільової групи дослідження в загальному числі тих, хто зіштовхувався з цією сферою, в іншій усі те ж саме, але для „відкритих” представників цільової групи

Таблиця 9. Порушення прав і дискримінація в сфері взаємин з правоохоронними органами

Порушення прав	У % до загальної к-сті тих, що стикались з цією сферою	У % для „відкритих”
Відмова в оперативному захисті і відновленні порушених прав	18,4%	16,5%
Порушення процес. норм під час дізнання (несанкціонований обшук, арешт)	34,3%	43,8%
Відмова у відкритті кримінальної справи за фактом порушення прав	8,8%	11,6%
Примушування складати списки гомосексуалів	19,1%	26,4%
Застосування методів фізичного впливу (катування) для одержання інформації	11,3%	14,9%
Відмова в адміністративному переслідуванні правопорушника	12,0%	9,9%
Позов до порушника прав залишений без розгляду	11,3%	12,4%
Учасники судового процесу (суддя, прокурор) ставились упереджено	4,2%	3,3%
Порушення процесуальних норм у суді	1,4%	0%

дослідження. Під „відкритими” тут маються на увазі ті, хто визнали, що ні від кого не приховують своєї орієнтації або ті, про чию орієнтацію знає широке коло друзів і знайомих. Таких у цій групі було 121 чоловік.

Найбільш характерними порушеннями є порушення процесуальних норм під час дізнання (34,3%), а також складання списків людей гомосексуальної орієнтації (19,1%, а для відкритих гомосексуалів — 26,4%). Хоча, якщо говорити про таке злісне порушення прав людини, як застосування катувань під час дізнання, цифра 11,3% (32 чоловік, у тому числі 2 жінки) теж зовсім не маленька.

Крім того, респонденти відзначили, що у взаєминах із представниками правоохоронних органів вони стикались з моральним тиском (55,8%), із сексуальним домаганням (8,1%, у тому числі 2 жінки), з фізичним насильством (19,1%), із сексуальним насильством (2,5% чи 7 чоловік, усі чоловіки).

41 чоловік визнав, що в останні роки вони перебували у місцях позбавлення волі. Серед них: 5 зазнавали морального тиску через їхню орієнтацію, 7 — сексуальних домагань, 3 — фізичного насильства, 3 — сексуального насильства.

Сфера освіти

Всього 324 респонденти відповіли, що навчалися в тих чи інших навчальних закладах в останні роки. 27,7% з них були у той чи інший спосіб дискриміновані, ще 61,4% не були дискриміновані, тому що ніхто в навчальному закладі не знав про їхню орієнтацію. І лише 10,8% заявили, що про їхню орієнтацію знали, але вони не зазнали дискримінації чи упередженого ставлення.

Як конкретні види дискримінації в цій сфері найчастіше називають заниження оцінок у порівнянні з іншими студентами

з такими ж знаннями. Про таке порушення повідомили 35 чоловік (10,8%). 14 чоловік (у тому числі 4 дівчини) були відраховані з навчальних закладів через їхню орієнтацію.

Якщо ж говорити про міжособистісні стосунки в навчальному колективі, ситуація є набагато гіршою. Про моральний тиск, приниження й образи в навчальному колективі заявили 35,2%, про сексуальні домагання з боку інших членів навчального колективу

22 чоловік (у тому числі 2 дівчини), про фізичне насильство — 23 чоловік, 5 хлопців були зґвалтовані.

Військова служба

Лише 90 чоловік вказали, що в останні роки служили (служать) у лавах збройних сил. Необхідно враховувати, що в анкеті містилося часове обмеження — лише останні 4 роки, а також те, що ЛГБТ, що зараз проходять службу в армії, практично не брали участі у дослідженні.

15 чоловік (16,7%) відповіли, що вони були примусово призвані до армії, незважаючи на стан здоров'я й інші об'єктивні причини; трьом було відмовлено в призові на військову службу через їхню орієнтацію; 7 чоловік сказали, що їм було відмовлено в присвоєнні чергового звання; 4 — були примусово звільнені в запас.

Майже половина (43 чоловік, з них 16 відкритих) з 90 тих, хто проходив службу в армії відповіли, що не стикалися з випадками порушення і дискримінації через сексуальну орієнтацію в цій сфері.

Що стосується міжособистісних стосунків в армійському колективі, то 13 чоловік (14,4%) визнали, що зазнавали морального тиску, стикалися з приниженнями й образами з боку товаришів по службі через їхню сексуальну орієнтацію. 11 зазнали сексуальних домагань, 8 — фізичного насильства, 6 хлопців в армії зґвалтували.

Сімейні відносини та співжиття

Як показують дані дослідження, основним джерелом порушення прав у сфері сімейних відносин і співжиття є те, що питання одностатевого співжиття ніяк не урегульоване законодавчо.

Зокрема, було відзначено такі порушення прав одностатевих партнерів:

- 23 респонденти (у тому числі 2 жінки) відзначили, що їм було відмовлено в захисті прав власності як одного з партнерів гомосексуальної пари;

- 16 респондентам (усі чоловіки) було відмовлено у вступі в кредитні відносини разом зі своїм гомосексуальним партнером;

- 10 респондентів (усі чоловіки) були позбавлені права на усиновлення дітей;

- 8 респондентам було відмовлено в праві на спадщину, а

ще двом (обидві — жінки) не дали можливості взяти лікарняний по догляду за дитиною свого партнера.

Тобто, ці люди були позбавлені тих прав, які мають звичайні подружні пари.

Варто врахувати, що не всі респонденти жили в одностатевому партнерстві, а ті, хто жив у такому союзі, не завжди інформовані про ті права, які дає шлюбний союз, а значить — вони не добивались таких прав.

Інші соціальні сфери

Відповідно до результатів дослідження, у кількох соціальних сферах дискримінація, упереджене ставлення до осіб нетрадиційної орієнтації є менш поширеними. Пов'язано це, насамперед, з тим, що в цих сферах з дуже невеликою імовірністю може виникнути запитання про сексуальну орієнтацію людини.

Так, у сфері охорони здоров'я 16,6% від тих, хто стикався з цією сферою в останні роки (416 чоловік), заявили, що були дискриміновані. Найбільш характерні в цій сфері порушення, пов'язані з розголошенням медичної таємниці. 21 чоловік сказав, що була розголошена інформація про стан здоров'я, у 35 чоловік — інша особиста інформація (можливо, щодо сексуальної орієнтації). 14 чоловік заявили, що їм відмовили в наданні психологічної допомоги в зв'язку з їхньою орієнтацією.

45 осіб сказали, що зіткнулися з упередженим ставленням у сфері послуг. Це з 431 тих, які мали стосунок до цієї сфери. Йдеться про досить специфічне звертання до цієї сфери, а не просто можливість виступати в ролі покупця в магазині чи на ринку. 41 респонденту було відмовлено в наданні послуг підприємствами громадського харчування, відпочинку тощо. 37 відмовили в оренді житла. Усього 22,5% респондентів (з 431) заявили, що були у той чи інший спосіб дискриміновані в цій сфері.

У сфері соціальних прав 48 (14,0%) осіб з 343, хто стикались з цією сферою, поскаржилися на упереджене до них ставлення представників державних органів.

Всього 169 чоловік вказали, що мали стосунок до сфери бізнесу, підприємницької діяльності. З них 17 чоловік (10,0%) сказали, що контролюючі органи приділяли підприємству респондента чи йому самому як підприємцю підвищену, у порівнянні з іншими,

увагу.

В усіх цих сферах були відзначені й інші, менш характерні порушення прав.

Міжособистісні відносини

Як з'ясувалося в результаті дослідження, найбільша кількість випадків дискримінації, упередженого чи грубого ставлення до осіб нетрадиційної орієнтації, про яку говорять респонденти, відбувається на рівні міжособистісних відносин.

Про випадки грубого поводження з представниками цільової групи дослідження у трудових, навчальних, армійських колективах чи підчас спілкування з правоохоронними органами, розповідалося у відповідних розділах звіту.

Але такого роду порушення відбуваються й у міжособистісному спілкуванні з приватними особами, у повсякденному житті, у побуті: у родині, із сусідами, друзями і знайомими, перехожими на вулиці. Про це також запитували респондентів.

Результати опитування показують, що в спілкуванні з приватними особами ЛГБТ дуже часто зазнають морального тиску, принижень чи образ. Про це сказали 360 чоловік (40% усіх опитаних), у тому числі 55 жінок. Важливо відзначити, що частка відкритих (хто не приховує свою орієнтацію від широкого кола людей чи взагалі не приховує) у цьому випадку 43,6%. Нагадаємо, що частка таких людей у загальній вибірці — 29,3%.

54 чоловік (у тому числі 12 жінок) зазнавали сексуальних домагань з боку приватних осіб. Це 6% від всіх опитаних.

ДО 82 (7 жінок) респондентів (9,1% всіх опитаних) з боку приватних осіб застосовували фізичне насильство.

13 чоловіків і одна жінка зазнали сексуального насильства з боку приватних осіб.

Хто ж був джерелом упередженого ставлення на міжособистісному рівні. На *Діаграмі 6* можна побачити групи людей, що образливо і упереджено ставляться до представників цільової групи.

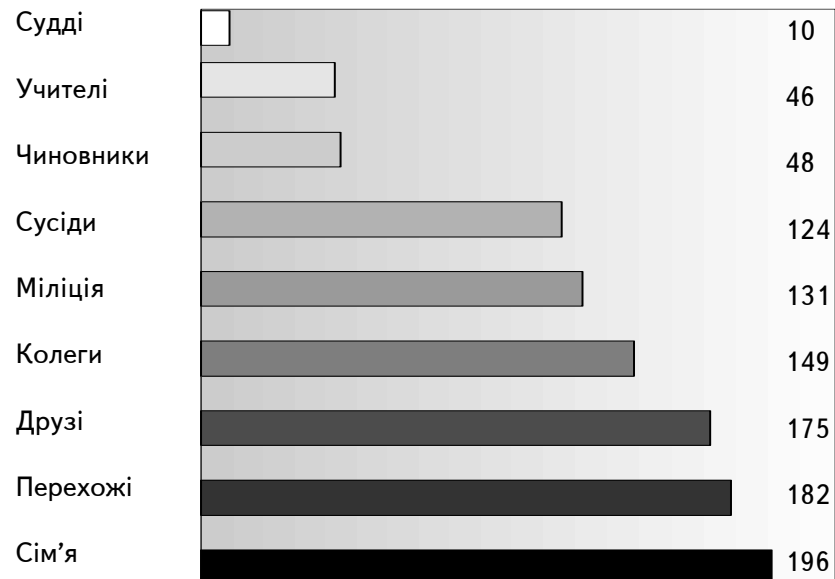
Як показують результати опитування, прослідковується чітка закономірність між тим, наскільки велика імовірність того, що сексуальна орієнтація представника цільової групи дослідження стане відомою в даній сфері його життєдіяльності, у тому чи іншому його

оточенні, і тим, наскільки часто вони відчувають до себе грубе, упереджене ставлення з боку цього оточення.

Так **21,7% всіх опитаних (196 чоловік)** відзначили, що мало місце упереджене ставлення до них **з боку близьких родичів, членів родини. 13,8% (124)** сказали, що відчували упереджене ставлення з боку **сусідів**. А **19,4%** респондентів згадали в зв'язку з цим **друзів** — нинішніх чи колишніх.

Цікавим видається той факт, що з відповідей респондентів випливає, що **незнайомі перехожі** на вулиці теж часто поводяться образливо щодо осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. Це відзначили **20,1% (п'ята частина)** респондентів. Очевидно, це пов'язано з тим, що представники цільової групи дослідження часто менш схильні приховувати свою орієнтацію перед незнайомими людьми, ніж перед близькими, скажімо, тими ж сусідами.

Діаграма 6. Групи людей, що образливо і упереджено ставляться до ЛГБТ на міжособистісному рівні (на думку респондентів).

4. Захист прав ЛГБТ у випадку їхнього порушення

Результати дослідження показують, що кожен другий (всього 248 чоловік) з числа тих, чий права були порушені, намагався у той чи інший спосіб їх захистити. **Половина (49,4%) ж респондентів у випадку порушення своїх прав нічого не робить.** Було проаналізовано, чи залежить факт захисту респондентом своїх прав від його освіти. Отже, з 248 чоловік тих, хто намагався захистити свої права, 96 чоловік були з повною вищою освітою, що складає 38,7%. Це практично точно збігається з часткою людей з вищою освітою у всій вибірці (38,6%).

Якщо проаналізувати, яким чином намагалися відстояти свої права представники цільової групи дослідження, то з'ясується таке. **Майже половина (48,0%) з тих, хто захищав свої права, сказали, що інформували про факт порушення своїх прав тих, хто їх порушив.** Кожен п'ятий (20,6%) звертався за захистом у міліцію. 10,9% зверталися до адміністрації підприємства чи установи, представник якого порушив їх права. 10,5% подавали позов до суду, з них переважна більшість (61,5%) люди з вищою освітою. І тільки 9,3% (у тому числі 43,5% люди з вищою освітою) зверталися в громадські правозахисні організації. Очевидно, не всі знають про існування таких організацій, про послуги, які вони надають.

Значна кількість респондентів (26,8%) вказали, що застосовували інші методи боротьби проти порушень своїх прав. Серед них часто зустрічається варіант „самостійно і з застосуванням фізичного насильства”. Швидше за все, мова йде про порушення прав у міжособистісному спілкуванні. Крім того, називалися такі методи: спроби пояснити, переконати, часто спроби уникати чи ігнорувати порушення. Знову таки, і в цьому випадку, ймовірно, йдеться про порушення, що виникають при спілкуванні з іншими людьми. Важко ігнорувати звільнення чи незаконні методи дізнання працівників міліції.

Багато було і тих, хто відповідав, що немає сенсу намагатися щось зробити, а також тих, хто не знає, до кого звернеться з проханням про допомогу у вирішенні проблеми.

Які були результати таких спроб захистити свої права. На запитання про те, чи вдалося респондентам відстояти свої права у випадку їхнього порушення, більше третини (35,9%) сказали, що

їм не удалось відстояти свої права, незважаючи на звертання до відповідної особи чи установи. Цікаво, що 42,7% з цих „невдах” — люди з вищою освітою. Це трохи більше їхньої частки в загальній масі опитаних. Треба думати, що пов'язано це з різним рівнем складності справ про порушення прав у людей з різним рівнем освіти.

Більш ніж третина (36,6%) тих, що відстоювали свої права, змогли це зробити, при чому самостійно, без допомоги інших осіб і установ. Ще 8,1% респондентів змогли відстояти свої права завдяки звертанню до відповідних органів чи установ.

Деякі респонденти обрали інший варіант досягнення результату у відстоюванні своїх прав: іноді це комбінація з запропонованих варіантів; іноді відстоювати свої права вдавалося лише частково; іноді допомагало переконання чи прагнення уникати спілкування з гетеросексуалами, переїзд, втеча з сім'ї.

Таким чином, результати дослідження вказують на те, що гострою є проблема захисту прав членів ЛГБТ-спільноти у випадку їх порушення. Половина тих, хто стикається з порушенням своїх прав, просто не намагаються їх відстояти. Це відбувається з різних причин: іноді тому, що представники цільової групи дослідження вважають безглуздими такі спроби, не сподіваючись на державні органи, іноді тому, що не знають куди звернутись по допомогу. Половина тих, хто намагається захистити свої права, роблять це на міжособистісному рівні, самостійно.

У державі також фактично відсутні ефективні механізми захисту прав осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, і, як результат, у більш ніж третині випадків дискримінації ЛГБТ, навіть якщо вони це намагаються робити, їм відстояти свої права не вдається. Як зазначив один респондент, „у сучасному українському суспільстві це неможливо, тому потрібно змінювати ставлення громадян до осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації на рівні моралі”.

5. Короткий огляд результатів дослідження

Орієнтація

Більше половини респондентів визначили себе гомосексуалами — 70,1%. Бісексуально орієнтовані 28,2% респондентів. 1,7% респондентів вказали на свою транссексуальність.

Відкритість ЛГБТ

38,2% респондентів вказали, що про їхню орієнтацію знає небагато друзів бі- чи гомосексуальної орієнтації, і ще 27,8% сказали, що знають тільки родичі чи близькі друзі. З іншого боку, 29,3% заявили, що вони ні від кого не приховують своєї орієнтації чи про неї знає широке коло друзів і знайомих.

Дискримінованість ЛГБТ

Понад 54% вказали, що відчували дискримінацію, і, відповідно, 45,7% так не вважають.

Дискримінованість ЛГБТ у залежності від орієнтації

Загалом, на запитання, чи відчують вони дискримінацію, бісексуали відповіли „так” у 43,3% випадках, тоді як гомосексуали і транссексуали — у 59,5% випадках. Бісексуальні люди відчують себе менш дискримінованими.

Дискримінованість ЛГБТ у залежності від статі

Чоловіки (57,3%) частіше вважають себе дискримінованими, аніж жінки (46,1%).

Відкритість ЛГБТ у залежності від статі

Частка жінок, про сексуальну орієнтацію яких знає лише вузьке коло людей гомо-, бісексуальної орієнтації, складає 28%. Чоловіків цієї категорії в півтора разу більше — 41%.

Дискримінованість ЛГБТ у залежності від віку

ЛГБТ до 27 років у 59,5% випадків стверджують, що стикалися з дискримінацією на основі сексуальної орієнтації. Люди старшого віку відчують себе дискримінованими небагато менше — 53,5%. А от серед тих, хто старші 40 років, більшість (56,2%) відповідають, що не зазнавали дискримінації.

Відкритість ЛГБТ у залежності від віку

Серед молоді (до 27 років) ЛГБТ більш рівномірно розподілені по різних групах „відкритості”. З віком частка більш „закритих” ЛГБТ збільшується — 34,8% серед молоді (до 27 років включно), 39,5% серед 28-40 літніх і 49,6% серед людей старше 41 року дозволяють знати про їх сексуальну орієнтацію лише вузькому колу

ЛГБТ.

Дискримінація ЛГБТ з боку різних груп

В основному, особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією відчують дискримінаційне й образливе ставлення на міжособистісному рівні з боку родичів, друзів, колег, сусідів, перехожих на вулиці. Крім цього, дуже часто називають працівників правоохоронних органів і засоби масової інформації (за неправдиві повідомлення про осіб з нетрадиційною орієнтацією).

Сфери дискримінації ЛГБТ

Основними сферами дискримінації членів ЛГБТ-спільноти є: сфера трудових відносин, сфера приватності і права на інформацію, сфера взаємодії з правоохоронними органами, а також сфера міжособистісних відносин.

Захист порушених прав представників ЛГБТ-спільноти

У випадку порушення прав, лише половина членів ЛГБТ-спільноти в Україні починає будь-які спроби їх відстояти, і лише приблизно в половині випадків ці спроби завершуються успіхом.

Особливості правового регулювання питань, пов'язаних з реалізацією прав і свобод представниками ЛГБТ-спільноти в Україні

Для проведення аналізу чинного українського законодавства з точки зору забезпечення дотримання прав представників ЛГБТ-спільноти в Україні, насамперед, треба визначити перелік основних сфер суспільних відносин, у яких можуть виникати проблеми з реалізацією прав таких осіб (або є інформація про існування тих чи інших проявів дискримінації щодо таких осіб).

Грунтуючись на гіпотезі дослідження, до таких сфер можна віднести такі:

- 1) визнання правосуб'єктності;
- 2) участь в інформаційних відносинах;
- 3) доступ до публічних обов'язків та державної служби;
- 4) доступ до підприємницької діяльності та управління майном;
- 5) реалізація соціальних гарантій та доступ до соціального забезпечення;
- 6) захист від дискримінації в сім'ї;
- 7) захист від дискримінації у сфері праці;
- 8) захист від дискримінації у сфері побутового обслуговування;
- 9) захист порушених прав та доступ до правосуддя.

Визнання правосуб'єктності

Для встановлення того, чи визнається окремо в чинному українському законодавстві правосуб'єктність осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією (всюди по тексту вислів “нетрадиційна сексуальна орієнтація” вживається виключно в технічному значенні, не визначаючи по суті характеристик явища, що згадується, а лише з метою скороченого позначення гомосексуальної чи бісексуальної орієнтації, а також трансгендерної ідентичності особи), перш за все, варто звернути увагу на те, що на сьогоднішній день в жодному із законодавчих актів України немає визначень ні поняття “сексуальна орієнтація”, ані таких понять, як “гомосексуал”, “бісексуал”,

“трансгендерна особа” чи “транссексуал” тощо.

Незважаючи на це, можна стверджувати, що певні гарантії щодо прав і свобод осіб, які можуть бути зараховані як такі, що стосуються ЛГБТ-спільноти, існують. Так, у статті 24 Конституції України говориться, що “Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками”¹. Оскільки перелік характеристик, за якими забороняється дискримінація (встановлення привілеїв чи обмежень), є відкритим, то теоретично до нього можна віднести і “сексуальну орієнтацію”.

Варто застерегти, що коли ми говоримо про сексуальну орієнтацію у сенсі законодавчого регулювання, то маємо на увазі не стільки сексуальну поведінку окремої людини, скільки можливість реалізації нею та іншими їй подібними своїх прав і свобод. Адже у більшості випадків проблеми виникають не через сексуальну поведінку конкретної людини (вона може взагалі не мати жодних сексуальних стосунків), а через:

- 1) наявність специфічних потреб та запитів у громадян, що належать до ЛГБТ-спільноти;
- 2) відсутність рівних умов для реалізації прав і свобод, а також виконання обов’язків громадянами, що належать до ЛГБТ-спільноти, порівняно з іншими.

Зважаючи на те, що особи, які належать до ЛГБТ-спільноти, наділені тим самим обсягом прав та свобод як і всі решта громадяни, доречно згадати статтю 3 Конституції України, в якій говориться, що “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави”¹.

Для з’ясування питання про рівень визнання окремої правособ’єктності осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією в чинному законодавстві України, крім встановлення загальних підходів та механізмів правового регулювання, а також загальних

конституційних гарантій, найбільш доречним видається шлях окремого розгляду кожної з груп прав людини і громадянина у зв’язку з відповідними сферами суспільних відносин.

Участь в інформаційних відносинах

Участь особи в інформаційних відносинах може полягати у виникненні принаймні двох основних інтересів:

- 1) збереження конфіденційності інформації щодо особи та її особистого (в т.ч. сімейного та інтимного) життя;
- 2) свобода поширення (в т.ч. оприлюднення) та доступу до інформації, що становить інтерес для особи і не є обмеженою у користуванні.

У відповідності зі статтею 32 Конституції України, “Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини”¹.

З іншого боку, стаття 34 Конституції України передбачає, що “Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір”¹.

Ці конституційні положення знаходять свій розвиток в деяких інших актах чинного законодавства. Так, у відповідності з частиною 4 статті 23 Закону України “Про інформацію”, “Збір даних про особу без її попередньої згоди, крім випадків, передбачених законом, забороняється”. Згідно з частиною 2 тієї ж статті, “До основних видів даних про особу (персональних даних) відносяться національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров’я, а також дата і місце народження”. Стаття 31 того ж Закону України “Про інформацію” встановлює, що “Забороняється доступ сторонніх осіб до даних про інших осіб, зібраних згідно з чинним законодавством державними органами, організаціями та посадовими особами”. Водночас ця ж стаття Закону України “Про інформацію”

передбачає право доступу громадян до інформації про них².

Наведені положення Закону України “Про інформацію” більш широко тлумачаться Конституційним Судом України. Так, в Рішенні Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 року у справі К. Г. Устименка зазначається, що частину 4 статті 23 Закону України “Про інформацію” слід розуміти так, що “забороняється не тільки збір, але й зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її попередньої згоди, крім випадків, передбачених законом”. У цьому ж Рішенні Конституційного Суду вказується, що “до конфіденційної інформації, зокрема, належать дані про особу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров’я, дата і місце народження, майновий стан та інші персональні дані)”³. Це суттєво розширює обсяг інформації щодо особи та її особистого життя, що не підлягає збору, зберігання чи розголошенню.

На збереження таємниці особистого та інтимного життя громадян (в т.ч. осіб, що належать до ЛГБТ-спільноти України) орієнтовані також стаття 10 Цивільного процесуального⁴ та стаття 20 Кримінально-процесуального⁵ кодексів України, які передбачають можливість закритого судового розгляду справ, які так чи інакше стосуються інтимних сторін життя осіб, що беруть участь у справі.

Згідно зі статтею 46 Закону України “Про інформацію”, “не підлягають розголошенню дані, що стосуються лікарської таємниці”². Це ж положення знаходить своє відображення і в Основах законодавства України про охорону здоров’я. Зокрема, у статті 40 цього документа вказується, що “медичні працівники чи інші особи, яким у зв’язку з виконанням професійних або службових обов’язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимні та сімейні сторони життя громадянина, не мають права розголошувати такі дані, крім передбачених законодавчими актами випадків”².

На те ж орієнтована і стаття 286 Цивільного кодексу України, в якій передбачається, що:

- фізична особа має право на таємницю інформації про стан свого здоров’я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про дані, отримані при її медичному огляді;
- забороняється вимагати і подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз і методи лікування фізичної особи;

- фізична особа зобов’язана утриматися від поширення вказаної вище інформації, яка стала відома їй у зв’язку з виконанням службових обов’язків або з інших джерел⁶.

Насамкінець варто зазначити, що в чинному законодавстві передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність за розголошення конфіденційної інформації про особу та її особисте життя. Так, стаття 186-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за порушення порядку використання конфіденційної інформації у вигляді накладення штрафу як на посадових осіб, так і на звичайних громадян, яким стала відома така інформація⁷. Чинний Кримінальний кодекс України містить цілу низку статей, які так чи інакше стосуються цієї проблеми. Проте, найбільш важливою серед них є стаття 182, яка передбачає покарання за “незаконний збір, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди чи поширення цієї інформації в публічному виступі, творі, що публічно демонструється, або в засобах масової інформації”.

Стаття 145 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці, “тобто навмисне розголошення такої таємниці особою, якій вона стала відома у зв’язку з виконанням професійних чи службових обов’язків”⁸.

Зважаючи на всі вище викладені положення чинного законодавства щодо гарантій конфіденційності інформації про особу та її особисте життя, можна було б зробити висновок про те, що на сьогодні в Україні принаймні на рівні законодавства здебільшого наявні необхідні передумови для реалізації та захисту інформаційних прав і свобод осіб, що належать до ЛГБТ-спільноти. Однак на практиці, як свідчать результати опитування, саме інформаційна сфера є однією з тих, у якій найчастіше порушуються їх права. І стосується це не тільки розголошення інформації про особисте та інтимне життя таких осіб. Досить розповсюджені порушення права на доступ до інформації, що становить інтерес для них (зокрема, до тематичних друкованих періодичних видань), а також на розміщення оголошень про знайомства, проведення різноманітних заходів тощо. Одним із часто порушуваних прав осіб гомосексуальної орієнтації та осіб з трансгендерною ідентичністю є збір інформації про них

працівниками правоохоронних органів, що здебільшого відбувається без відома таких осіб. Саме ці питання на сьогоднішній день потребують додаткового регулювання на рівні законодавства.

Доступ до публічних обов'язків та державної служби

Розглядаючи питання про доступ представників ЛГБТ-спільноти до публічних обов'язків та державної служби, варто звернути увагу принаймні на два такі основні питання:

- 1) доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;
- 2) доступ до військової служби та можливість просування по службі в Збройних Силах України.

Стаття 38 Конституції України встановлює: “Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами... Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування”¹.

Встановлена в Конституції України гарантія розвивається у статті 4 Закону України “Про державну службу”⁹ та статті 5 Закону України “Про службу в органах місцевого самоврядування”¹⁰, в яких передбачається, що право на державну службу чи службу в органах місцевого самоврядування мають громадяни України незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань, місця проживання, які одержали відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір.

За зойно наведеними положеннями Конституції України та актів чинного законодавства можна констатувати, що в Україні не передбачається жодних обмежень щодо державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування, які б виходили з інших вимог, аніж відповідна освіта чи професійна підготовка. Проте, як у згаданих статтях Законів України, так і загалом у текстах цих документів, попри більш широке, порівняно з конституційним, тлумачення “рівності прав”, немає жодних норм, дія яких була б спрямована на захист прав громадян від будь-яких проявів дискримінації, в тому числі за ознакою сексуальної орієнтації.

Стаття 65 Конституції України передбачає, що “Захист Вітчизни,

незалежності та територіальної цілісності... є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону”¹.

Якщо звернутися до Законів України “Про Збройні Сили України”¹¹, “Про загальний військовий обов'язок і військову службу”¹² та “Про альтернативну (невійськову) службу”¹³, то в жодному із цих законодавчих актів не передбачено ніяких обмежень щодо проходження військової служби для громадян за будь-якою з соціально-демографічних ознак, до яких можна віднести і сексуальну орієнтацію. Проте, як свідчать опитування представників ЛГБТ-спільноти України, достатньо поширеними є випадки порушення прав людини (в т.ч. перешкоджання в просуванні по службі, образа честі і гідності, аж до фізичного насилля) щодо громадян з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, які проходять військову службу.

Таким чином, як і у випадку з державною службою та службою в органах місцевого самоврядування, у чинних актах українського законодавства щодо військової служби немає жодних норм, орієнтованих на захист та відновлення прав громадян, які перебувають на дійсній (строковій чи за контрактом) військовій службі, у разі їх порушення. При чому це стосується не тільки дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, а й за іншими соціально-демографічними ознаками, зокрема, такими, як: стан здоров'я, соціальне походження, національність тощо.

Окремий інтерес для представників ЛГБТ-спільноти України могли б становити положення чинного законодавства щодо альтернативної (невійськової) служби, оскільки така можливість давала б шанс багатьом з них уникнути чисельних психологічних проблем, образ та знущань, пов'язаних із проходженням військової служби. Проте, якщо звернутися до Закону України “Про альтернативну (невійськову) службу”, то можна констатувати, що згаданий законодавчий акт передбачає дуже вузький перелік підстав, за якими громадянам може бути надане право на проходження служби поза межами Збройних Сил України. Так, виходячи зі статті 2 цього закону, право на альтернативну (невійськову) службу мають лише громадяни, які належать до діючих згідно з законодавством релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та служби у збройних силах¹³. Включення ж до цього переліку

й осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією чи іншими психологічними та фізіологічними особливостями організму могло б сприяти вирішенню численних проблем, пов'язаних зі свободою самовираження особи, а також давало б можливість уникнути численних проявів дискримінації та інших порушень прав людини.

Доступ до підприємницької діяльності та управління майном

Ні Конституція України, ні акти чинного законодавства не встановлюють якихось спеціальних гарантій, пільг чи обмежень щодо підприємницької діяльності окремих категорій громадян України чи їх груп, за виключенням інвалідів (що, перш за все, пов'язано з соціальною незахищеністю інвалідів як окремої соціальної групи).

Стаття 42 Конституції України передбачає, що “Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом”¹. Саме цим положенням Основного закону встановлюється свобода підприємницької діяльності в Україні. Загалом, в чинному законодавстві України відсутні будь-які прямі чи непрямі обмеження за будь-якою із соціально-демографічних ознак (в т.ч. за ознакою сексуальної орієнтації) щодо здійснення підприємницької діяльності. На практиці ж мають місце порушення прав осіб, які належать до ЛГБТ-спільноти і здійснюють підприємницьку діяльність, пов'язані, перш за все, з упередженим ставленням посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Послугуючись даними опитування представників ЛГБТ-спільноти України, можна зробити висновок, що найчастіше такі порушення стосуються питань ліцензування, надання спеціальних дозволів та погоджень, участі у різноманітних тендерах органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо.

Незважаючи на те, що статтею 41 Конституції України передбачено, що “Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним”¹, непоодинокими є випадки, коли особи, що належать до ЛГБТ-спільноти, в результаті протиправних дій інших осіб позбавляються свого права власності на те чи інше майно. Трапляється це через дії

правоохоронних органів (позбавлення особистого майна, вимагання і відбирання коштів), кровних родичів (позбавлення спадщини, привласнення майна, що належить партнерам на праві спільної сумісної чи часткової власності), працедавців та їх представників (присвоєння частини заробітної плати, позбавлення премії та інших заохочень, присвоєння права інтелектуальної власності) та інших. Про більшість правовідносин, які так чи інакше стосуються наведених прикладів, йтиметься далі.

Реалізація соціальних гарантій та доступ до соціального забезпечення

Говорячи про соціальні гарантії та доступ до соціального забезпечення осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, слід звернути увагу на реалізацію принаймні таких основних прав громадян України:

- 1) право на соціальний захист, соціальні гарантії та соціальне забезпечення з боку держави та працедавців;
- 2) право на доступ до освіти (і перш за все, вищої освіти);
- 3) право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне обслуговування.

Стаття 46 Конституції України визначає: “Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом”¹.

Встановлені Конституцією України гарантії поширюються на осіб, які належать до ЛГБТ-спільноти, так само, як і на всіх решта громадян України, і законодавець в даному випадку не передбачає ніяких додаткових пільг чи обмежень щодо тієї чи іншої соціальної групи. Подібний підхід, що є цілком виправданим, спостерігається і в інших законодавчих актах, прийнятих на основі відповідних положень Конституції України. Проте, проблеми, пов'язані з реалізацією свого права на соціальний захист та відповідне соціальне забезпечення з боку держави чи працедавця виникає в представників ЛГБТ-спільноти на стику з іншими правами людини і громадянина. Це стосується як прав на освіту та охорону здоров'я, так і прав на

сім'ю та працю, про які йтиметься далі. Однак, найбільш серйозні проблеми через практику застосування чинного законодавства щодо соціального захисту та забезпечення виникають у одностатевих партнерів.

Відсутність юридичного визнання прав таких партнерів призводить до неможливості скористатися пільгами та соціальними гарантіями, які надаються державою чи працедавцями для своїх громадян і працівників, що мають традиційні сім'ї. Зокрема йдеться про відпустку по догляду за хворим членом сім'ї, пільгові путівки на бази відпочинку та в санаторії, страхування життя і здоров'я членів сім'ї, знижки на придбання товарів та послуги тощо.

Стаття 53 Конституції України передбачає забезпечення державою доступності і безоплатності вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі, а також надання державних стипендій та пільг студентам¹. Згадані положення Конституції України розвиваються в Законі України “Про вищу освіту”. Так, стаття 4 згаданого закону передбачає і деталізує права громадян на вищу освіту, а стаття 54 — визначає права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах¹⁴. Проте, в жодній із цих статей, як і загалом в Законі України “Про вищу освіту”, не міститься ніяких положень, орієнтованих на попередження чи захист від дискримінації за тією чи іншою соціально-демографічною ознакою.

На практиці відсутність таких правостановлюючих норм у спеціальному законодавстві призводить до виникнення численних випадків порушення прав представників ЛГБТ-спільноти, які навчаються у вищих навчальних закладах України, що найчастіше проявляється у формі заниження оцінок, морального тиску чи незаконного відрахування з числа студентів.

Як зазначено у статті 49 Конституції України, “Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування”, а “держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування”. В державних та комунальних установах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно¹. Подібне положення міститься і в статті 284 Цивільного кодексу України, згідно з якою “фізична особа має право на отримання нею медичної допомоги”⁶. Згадані положення Конституції та Цивільного кодексу України знаходять свій розвиток в Основах

законодавства України щодо охорони здоров'я¹⁵. Так, в статті 4 цього документа міститься перелік основних принципів охорони здоров'я в Україні, серед яких у нашому випадку варто звернути увагу на такі:

- дотримання прав і свобод людини й громадянина в сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;
- гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над будь-якими груповими чи індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих прошарків населення;
- рівність прав громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг в сфері охорони здоров'я;
- орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень зі світовим досвідом у сфері охорони здоров'я та медичного обслуговування.

Кожен має право на охорону здоров'я, що серед іншого включає в себе: кваліфіковану медико-санітарну допомогу (в т.ч. вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я); правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я, та відшкодування завданих здоров'ю збитків. Відповідні гарантії містяться у статті 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я¹⁵. Про гарантії захисту лікарської таємниці уже згадувалося раніше.

Загалом, можна констатувати, що в чинному законодавстві України міститься ціла низка гарантій щодо захисту прав громадян, в тому числі осіб, що належать до ЛГБТ-спільноти, у сфері охорони здоров'я та медичного обслуговування, проте більшість з цих гарантій є загальними деклараціями і не мають практичних механізмів для реалізації.

Захист від дискримінації в сфері сімейних відносин

В сфері сімейних відносин найважливішим щодо прав осіб, які належать до ЛГБТ-спільноти, є регулювання таких питань, як:

- 1) заборона на втручання в особисте життя;

2) збереження приватності особистої кореспонденції;

3) визнання прав осіб, які разом проживають і пов'язані спільним побутом.

Як показують результати опитування представників української ЛГБТ-спільноти щодо найбільш розповсюджених порушень їх прав, однією із найбільш вразливих сфер у цьому сенсі є міжособистісні стосунки і, в тому числі, у межах сім'ї.

Стаття 31 Конституції України передбачає, що “Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції”. У частині 1 статті 32 того ж Основного закону встановлюється: “Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України”¹.

Нажаль, саме у межах сім'ї згадані конституційні права, які становлять суть приватності та недоторканості особистого життя, порушуються найчастіше. Поширеними є випадки, коли батьки, намагаючись перешкоди “гомосексуальній” чи іншій “нетрадиційній” схильності своєї дитини, обмежують її в можливості спілкуватися зі своїми знайомими, переглядають її кореспонденцію, втручаються в інші сфери її особистого життя і, врешті, позбавляють підтримки та піклування. Достатньо розповсюдженою є практика, коли найближчі родичі, дізнаючись про “нетрадиційність” когось із своїх близьких (навіть повнолітніх і цілком дієздатних), відмовляються від спорідненості і рвуть будь-які зв'язки з ними. Безперечно, такі ситуації дуже важко врегулювати на рівні законодавства, однак, в такому разі, найсуттєвішим стає питання забезпечення майнових прав осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, а також їх прав на опіку і піклування (а у визначених законодавством випадках і на утримання), спадкування тощо. Проте, саме цей аспект сімейних відносин залишається найменш урегульованим в чинному законодавстві.

Іншим суттєвим питанням, з приводу якого точаться численні дискусії, є визнання прав одностатевих партнерів, що спільно проживають та пов'язані спільним побутом. Визначальними у цьому випадку також є майнові права та інтереси таких осіб. І тут найважливішим є питання про визнання таких партнерів членами однієї сім'ї.

Стаття 3 Сімейного кодексу України визначає, що “Сім'ю

складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки”¹⁶. Це положення підтверджується і в Законі України “Про попередження насильства в сім'ї”, де говориться, що “до членів сім'ї прирівнюються також особи, які разом проживають, ведуть спільне господарство і здійснюють взаємну турботу, характерну для членів сім'ї”¹⁷.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в сенсі законодавчого регулювання одностатеві партнери у разі їх спільного проживання, у порівнянні з іншими членами сім'ї (в т.ч. кровними родичами), наділені практично однаковим об'ємом прав, які з цього впливають, зокрема щодо користування і розпорядження спільним майном, спадкування тощо.

Однак, на практиці у сфері сімейних відносин виникає значна кількість порушень прав осіб гомосексуальної орієнтації чи осіб з трансгендерною ідентичністю: одного з партнерів позбавляють права на спільне майно чи його частку, права на успадкування, права на спільне виховання дитини одного з партнерів тощо. Те ж саме стосується права на усиновлення, хоча глава 18 Сімейного кодексу “Усиновлення” не містить ніяких обмежень, які б стосувалися сексуальної орієнтації усиновителя. Немає подібних обмежень і в главі 19 Сімейного кодексу України, яка регулює правовідносини щодо опіки і піклування¹⁶.

Одностатеві партнерства юридично виключені із соціального життя, що робить їх учасників абсолютно незахищеними перед законом. Відсутні реальні можливості представляти інтереси свого партнера у майнових, фінансових, медичних та інших відносинах; відсутня можливість спільно всиновлювати і виховувати дітей, а також користуватися відповідними пільгами та соціальними гарантіями; відсутні механізми захисту майнових та інших прав й інтересів кожного із партнерів у разі розірвання їх стосунків тощо.

Саме ці питання, а не визнання одностатевих чи інших “нетрадиційних” шлюбів, є першочерговими для врегулювання на рівні законодавства й, таким чином, гарантування захисту та реалізації особистих, майнових і соціальних прав осіб, що належать до ЛГБТ-спільноти України, у сфері сімейних правовідносин.

Захист від дискримінації у сфері праці

Стаття 43 Конституції України передбачає, що “Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності...”¹

Наведені вище конституційні положення знаходять свій розвиток у Кодексі законів про працю через гарантування рівності громадян у трудових відносинах. Так, у ст. 2-1 “Рівність трудових прав громадян України” Кодексу говориться: “Україна забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин”¹⁸. Не зважаючи на наявність в загальній частині чинного Кодексу законів про працю гарантії щодо запобігання будь-яким проявам дискримінації, на практиці вона залишається лише декларацією.

На підтвердження цьому можна звернутися до спеціальної частини Кодексу законів про працю, в статті 22 якої міститься закритий перелік антидискримінаційних підстав, що не можуть бути основою відмови в укладенні, при зміні чи припиненні трудового договору, і серед яких, звісна річ, сексуальної орієнтації немає¹⁸. Хоча, на практиці саме одностороння зміна умов чи розірвання трудових договорів з працівниками, що належать до ЛГБТ-спільноти, є найбільш розповсюдженим порушенням прав таких осіб (якщо інформація про їх сексуальну орієнтацію стає відомою іншим працівникам, працедавцям чи їх представникам) у сфері трудових правовідносин. До подібних порушень прав осіб, що належать до ЛГБТ-спільноти, можна віднести й відмову в прийомі на роботу та укладенні трудових договорів.

Іншими поширеними порушеннями прав осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією у сфері трудових правовідносин, як показують результати опитувань, є: заниження розмірів заробітної плати порівняно з іншими працівниками, що виконують аналогічну

чи подібну роботу; зміна чи погіршення умов праці; перешкоджання в просуванні по службі, професійному та кар’єрному рості; позбавлення премій та інших заохочень і пільг тощо.

Запобігти таким порушенням можна було б шляхом встановлення у актах чинного трудового законодавства загальних положень щодо заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації у сфері трудових відносин, а також запровадження відповідальності працедавців та їх представників за дискримінаційне ставлення до працівників на такому ґрунті.

Захист від дискримінації у сфері побутового обслуговування

Стаття 42 Конституції України передбачає, що “Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів”. На доповнення до цього положення, у статті 41 Основного закону також вказується, що “Громадяни задля задоволення своїх потреб можуть користуватися об’єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону”¹.

На розвиток положень Конституції України, стаття 3 Закону України “Про захист прав споживачів” передбачає державний захист прав споживачів, які перебувають на території України, під час придбання, замовлення або використання товарів (робіт, послуг) для своїх побутових потреб. Також, згаданим законом передбачена відповідальність за шкоду, що може бути завдана товарами (роботами, послугами) неналежної якості, та можливість звернення до суду за захистом порушених прав¹⁹.

Попри наявність в Україні спеціального законодавчого акту, що окремо передбачає захист прав споживачів в процесі придбання товарів, а також прийому робіт і отримання послуг, здебільшого він є дуже абстрактним та не в достатній мірі врегульовує відносини, які стосуються споживання робіт і послуг. Як свідчать результати опитування представників ЛГБТ-спільноти, серед найбільш поширених проявів дискримінації у цій сфері можна назвати такі: відмова у виконанні робіт, одностороннє дострокове розірвання договорів щодо надання певного виду послуг чи відмова у їх наданні,

упереджене ставлення працівників сфери побутового обслуговування, надання послуг чи виконання робіт неналежної якості та інше.

Захист порушених прав та доступ до правосуддя

Статтею 55 Конституції України встановлено ряд гарантій щодо захисту та відновлення прав і свобод громадян, які можуть бути порушені чи обмежені внаслідок незаконних дій з боку посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб установ, підприємств, організацій усіх форм власності. Зокрема цією статтею Основного закону передбачено, що:

- права і свободи людини і громадянина захищаються судом;
- кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- кожен має право звернутися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- кожен має право після використання всіх національних засобів захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна;
- кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань¹.

Ці положення Конституції України є універсальними (тобто поширюються на всіх громадян України й інших осіб, які на законних підставах перебувають на її території, в тому числі й на осіб, які відрізняються своєю сексуальною орієнтацією) та знаходять свій розвиток і в інших актах чинного законодавства. Перш за все, це стосується Кримінального кодексу України, який передбачає встановлення кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян.

Здавалося б, що розширення у відповідності з уже згадуваною раніше статтею 24 Конституції України дії положення статті 161 Кримінального кодексу з “порушення рівноправності громадян в

залежності від їх расової, національної приналежності або ставлення до релігії” що призвело до “прямого або непрямого обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих привілеїв громадянам за ознакою раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового становища, місця проживання, за мовними або іншими ознаками”⁸ мало б створювати передумови для покращення правового становища осіб, що належать до ЛГБТ-спільноти України. Однак, зважаючи на усталену практику, і сьогодні розпалювання ворожнечі й ненависті, приниження честі та гідності особи, а також нанесення образи переслідуються лише за ознаками раси, національності й релігії. Таким чином, практика реалізації згаданих положень Конституції та Кримінального кодексу України на практиці далеко не свідчить на користь покращення ситуації щодо захисту прав і свобод представників ЛГБТ-спільноти.

Крім того, звернення громадян гомосексуальної орієнтації чи громадян з трансгендерною ідентичністю до правоохоронних органів та органів суду задля захисту або відновлення своїх прав, часто залишаються проігнорованими, а інколи стають основою для знущань і навіть переслідувань осіб, що потребують допомоги. Проте, такі порушення прав представників ЛГБТ-спільноти більше зумовлені нетолерантним ставленням до них з боку суспільства, а не існуючими прогалинами та недоліками чинного законодавства.

Основні тези

- В жодному із законодавчих актів України немає визначення поняття “сексуальна орієнтація”.
- Говорячи про сексуальну орієнтацію у сенсі законодавчого регулювання, ми маємо на увазі не стільки сексуальну поведінку окремої людини, скільки можливість реалізації представниками ЛГБТ-спільноти своїх прав і свобод.
- Особи, які належать до ЛГБТ-спільноти, наділені тим ж самим обсягом прав та свобод як і всі решта громадяни.
- Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя.
- Кожному гарантується право на свободу думки і слова,

на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

- Забороняється збір, зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її попередньої згоди.

- Не підлягають розголошенню дані, що стосуються лікарської таємниці.

- В чинному законодавстві передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність за розголошення конфіденційної інформації про особу та її особисте життя.

- На рівні законодавства здебільшого наявні необхідні передумови для реалізації та захисту інформаційних прав і свобод представників ЛГБТ-спільноти.

- Незважаючи на відповідне законодавче регулювання, на практиці саме в інформаційній сфері найчастіше порушуються права представників ЛГБТ-спільноти.

- Не передбачається жодних обмежень щодо державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування, які б виходили з інших вимог, аніж відповідна освіта чи професійна підготовка.

- Не передбачено ніяких обмежень щодо проходження військової служби для громадян за будь-якою з соціально-демографічних ознак.

- У чинному законодавстві немає жодних норм, орієнтованих на захист та відновлення прав громадян, які перебувають на дійсній військовій службі, у разі їх порушення.

- Чинне законодавство не встановлює ніяких спеціальних гарантій, пільг чи обмежень щодо підприємницької діяльності окремих категорій громадян чи їх груп.

- Не поодинокими є випадки, коли представники ЛГБТ-спільноти в результаті протиправних дій інших осіб позбавляються свого права власності на те чи інше майно.

- Встановлені Конституцією України соціальні гарантії поширюються на осіб, які належать до ЛГБТ-спільноти, так само, як і на всіх решта громадян України.

- Серйозні проблеми через практику застосування чинного законодавства щодо соціального захисту та забезпечення виникають у одностатевих партнерів.

- В жодному з актів чинного законодавства щодо освіти не міститься ніяких положень, орієнтованих на попередження чи захист від дискримінації за тією чи іншою соціально-демографічною ознакою.

- В чинному законодавстві міститься ціла низка гарантій щодо захисту прав громадян у сфері охорони здоров'я, проте більшість з них є загальними деклараціями.

- Однією із найбільш вразливих сфер у сенсі порушення прав представників ЛГБТ-спільноти є міжособистісні стосунки.

- Розповсюдженою є практика, коли найближчі родичі, дізнаючись про "нетрадиційність" когось із своїх близьких, відмовляються від спорідненості і рвуть будь-які зв'язки з ними.

- Суттєвим питанням, з приводу якого точаться численні дискусії, є визнання прав одностатевих партнерів, що спільно проживають та пов'язані спільним побутом.

- Одностатеві партнерства юридично виключені із соціального життя, що робить їх учасників абсолютно незахищеними перед законом.

- Не зважаючи на наявність в чинному Кодексі законів про працю гарантії щодо запобігання будь-яким проявам дискримінації, на практиці вона залишається лише декларацією.

- Одностороння зміна умов чи розірвання трудових договорів з працівниками є найбільш розповсюдженими порушеннями прав представників ЛГБТ-спільноти у сфері трудових правовідносин.

- Існуюча практика реалізації гарантій, встановлених Конституцією України, чи застосування відповідальності, передбаченої Кримінальним кодексом України, не свідчить на користь покращення ситуації щодо захисту прав і свобод представників ЛГБТ-спільноти.

Висновки

Таким чином, розглянувши в межах короткого огляду окремі групи правовідносин, у яких так чи інакше можуть мати місце порушення прав людини за ознакою сексуальної орієнтації, можна зробити висновок про те, що в чинному українському законодавстві не існує дієвих процедур, спрямованих на захист та відновлення прав представників ЛГБТ-спільноти (*див. Таблицю 10*). Зумовлено

це, перш за все, такими факторами.

1) Ні Конституція України, ні акти чинного законодавства не визначають окремої правосуб'єктності громадян, що належать до ЛГБТ-спільноти. Через це у таких громадян відсутня реальна можливість задовольняти свої специфічні потреби й запити, а отже, й немає можливості в повній мірі реалізувати свої права і свободи, а також виконувати покладені державою обов'язки.

2) В чинному українському законодавстві відсутня пряма заборона дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації (що, в свою чергу, є причиною відсутності дієвих механізмів досудового та судового захисту й відновлення прав гомосексуалів, бісексуалів та транссексуалів.

3) Через відсутність спеціальних законодавчих гарантій прав осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією (гомосексуальною чи бісексуальною) та осіб з трансгендерною ідентичністю, а також помітну нетолерантність українського суспільства, на практиці в Україні мають місце численні порушення майнових, соціальних, а також споживчих прав громадян, що належать до ЛГБТ-спільноти.

4) Відсутність в українському суспільстві розуміння психологічних та фізіологічних особливостей громадян, що належать до ЛГБТ-спільноти, призводить до формування “дискримінаційної традиції” в українському законодавстві, особливо в таких галузях, як: сімейне і трудове законодавство та законодавство про соціальний захист і соціальне забезпечення. На практиці це виявляється у порушенні прав одностатевих пар на взаємний догляд та піклування, спільне виховання дітей, гарантовані державою соціальне забезпечення та допомогу, спадкування тощо.

5) Наявність в Конституції України та чинному законодавстві положень, що встановлюють рівність громадян, незалежно від різних соціально-демографічних ознак, якими вони можуть бути наділені, переважно не передбачає ніякої юридичної відповідальності за порушення цього принципу (що призводить до безкарності осіб, винних у дискримінації чи інших порушеннях прав людини).

Таким чином, на фоні відсутності в Україні чіткої законодавчої регламентації питань, пов'язаних із запобіганням дискримінації, зокрема спеціального антидискримінаційного закону з окремим предметом регулювання і широким переліком соціально-

демографічних ознак, за якими забороняються будь-які прояви дискримінації у прямій чи опосередкованій формах (в т.ч. і за ознакою сексуальної орієнтації), а також за відсутності законодавчо передбачених санкцій та дієвих процедур притягнення до відповідальності винних у порушеннях прав людини, фактично робить громадян гомо- та бісексуальної орієнтації, а також осіб з трансгендерною ідентичністю повністю беззахисними перед упередженнями гомофобної частини українського суспільства. Оскільки за такої законодавчої невизначеності, завжди можна знайти необхідне виправдання дискримінаційної поведінки будь-якими іншими причинами.

Джерела інформації

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР
2. Закон України “Про інформацію” від 02.10.1992 р. № 2657-XII
3. Рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 року №5-зп у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України “Про інформацію” та статті 12 Закону України “Про прокуратуру” (справа К. Г. Устименка).
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV
5. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення 07.12.1984 р. № 8073-X
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III
9. Закон України “Про державну службу” від 16.12.1993 р. № 3723-XII
10. Закон України “Про службу в органах місцевого самоврядування” 07.06.2001р. № 2493-III
11. Закон України “Про Збройні Сили України” від 06.12.1991 № 1934-XII
12. Закон України “Про загальний військовий обов'язок і військову службу” від 25.03.1992 р. № 2232-XII
13. Закон України “Про альтернативну (невійськову) службу” від 12.12.1991 р. № 1975-XII
14. Закон України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 р. №2984-III
15. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-XII
16. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III
17. Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” від 15.11.2001 р. № 2789-III
18. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 р. № 322-VIII
19. Закон України “Про захист прав споживачів” від 12.05.1991 р. № 1023-XII

На стор. 66-67 Таблиця 10. Відповідність законодавчого регулювання існуючій практиці та міжнародним стандартам

Гарантія/право	Наявність регулювання	Відповідність існуючій практиці	Відповідність міжнародним стандартам
- на рівність перед законом	+/-	-/+	-/+
- на захист честі та гідності	-/+	-	-
- на самореалізацію та свободу особистості	-/+	-/+	-
- на свободу слова, об'єднань і зборів	+/-	-/+	-
- на участь в управлінні державою	+/-	-/+	-
- на участь в політичному житті	+/-	-	-
- на інформацію	+/-	-/+	+/-
- на доступ до інформації	-/+	-	-
- на приватність	+/-	-/+	-/+
- на державну службу/службу в органах місцевого самоврядування	+/-	-/+	-
- на службу в правоохоронних органах	+/-	-/+	-
- на військову службу	-/+	-	-
- на просування по службі	+/-	-	-
- на вільне здійснення підприємницької діяльності	+	+/-	+/-
- на успадкування власності членів сім'ї	-/+	-	-
- на недоторканість приватного майна	+/-	-/+	-/+
- на особисте життя	+/-	-	-/+
- на батьківство та усиновлення	-/+	-	-
- на працю	+/-	-/+	-/+
- на адекватну винагороду за працю	+/-	-/+	-/+

Гарантія/право	Наявність регулювання	Відповідність існуючій практиці	Відповідність міжнародним стандартам
- на рівне/недискримінаційне ставлення	-/+	-	-
- на захист прав споживачів	+/-	-/+	-/+
- на участь у культурному житті	+/-	-/+	-/+
- на використання досягнень науки та культури	+/-	-/+	-/+
- на охорону здоров'я та отримання медичної допомоги	+/-	-/+	-/+
- на освіту	+/-	-/+	-/+
- на отримання соціальних послуг	-/+	-/+	-
- на гарантоване державою соціальне забезпечення	-/+	-	-
- на звернення до компетентних правоохоронних органів	+/-	-	-/+
- на захист та відновлення порушених прав	+/-	-	-
- на звернення до суду та судовий захист порушених прав	+/-	+/-	+/-

+ - відповідає;
 - - не відповідає;
 +/- - більше відповідає, ніж не відповідає;
 -/+ - більше не відповідає, ніж відповідає

Приклади порушення прав і свобод представників ЛГБТ-спільноти в Україні

1) Цей випадок ілюструє порушення права на працю та на винагороду за неї. Також у цьому випадку мало місце порушення прав споживачів.

Влітку 2004 року Л., 25-річна лесбійка, влаштувалася на роботу кухарем-офіціантом в один із барів м. Луганська.

Через деякий час, сподіваючись на спілкування та більш якісне обслуговування з боку Л., цей бар почали відвідувати її подруги. Деякі з них мали зовнішність (дещо чоловічий стиль одягу) і манери поведінки, за якими можна було припустити, що вони мають нетрадиційну сексуальну орієнтацію. Проте, правил громадського порядку ці дівчата не порушували, не відволікали від роботи Л. і вчасно сплачували за зроблені замовлення (при чому суми замовлень, часто, були значними).

Директор бару Р., який почав підозрювати Л. у нетрадиційній сексуальній орієнтації, неодноразово у грубій формі проганяв її подруг. При цьому він застосовував не тільки словесні образи, але і фізичну силу (виштовхував дівчат із приміщення). Р. постійно чіплявся до Л., до виконуваної нею роботи, її зовнішності (хоча зовнішність дівчини не виходила за рамки стилю “унісекс”, досить розповсюдженого в місті серед дівчат, як традиційної, так і гомосексуальної орієнтації).

Наприкінці липня 2004р. Л. запропонували звільнитися з роботи за власним бажанням. При чому, Л. при звільненні не була повністю виплачена належна їй заробітна плата. Мотивувалося звільнення тим, що директор “не хоче, щоб страждала репутація закладу”.

* * *

2) Ця ситуація є прикладом порушення права на здоров'я (фізичне насилля) та на недоторканість майна (особисті речі). Також у цій ситуації мали місце образа честі і гідності особи та ігнорування права на захист і відновлення порушених прав.

Вересневим ранком 2004 року коло 5.00 години громадянин

С. і його друг К., які є повнолітніми, гомосексуалами і живуть у м. Києві, поверталися з нічного гей-клубу «Совок» додому. Зважаючи на те, що громадський транспорт ще не ходив, неподалік від клубу вони зупинили попутне авто, щоб дістатись до помешкання одного з них.

Дорогою водій спитав їх, чи може він зупинитися біля свого будинку, щоб залишити там деякі свої речі і вже потім відвезти їх за названою адресою. Після того, як хлопці погодилися, він зупинився в одному із дворів жилого кварталу, вийшов з авто, зайшов в один із жилих будинків і за декілька хвилин повернувся у супроводі трьох підлітків.

Водій та молоді люди, що приєдналися до нього, із застосуванням фізичної сили витягли пасажирів з салону автомобіля. Коли громадяни С. і К. опинилися на вулиці, водій з підлітками почали бити їх, при цьому вигукуючи в їх адресу образи. По завершенню розправи над випадковими пасажирами, у них були відібрані стільникові телефони, банківська картка громадянина С, наявні гроші, а також куртка і кросівки. Після цього невідомі нападники та водій зникли на авто у невідомому напрямку.

Для захисту своїх прав як потерпілих, громадяни С. і К. телефоном звернулися до правоохоронних органів і викликали черговий наряд міліції на місце події. Працівники міліції, які виїхали на місце, після з'ясування обставин події відвезли потерпілих у найближче районне відділення внутрішніх справ м. Києва. Там вони, в свою чергу, теж глузували з сексуальної орієнтації громадян К. та С., ображаючи та принижуючи їх, а потім зачинили в камері попереднього затримання до “з”'ясування обставин”. Наприкінці робочого дня працівники районного відділення внутрішніх справ зв'язалися з батьком громадянина К. і викликали “для розмови”. Після приїзду батька громадянина К. в міліцію працівники районного відділення повідомили йому, де був минулої ночі його син і якої він сексуальної орієнтації.

Після скандалу батька із сином, приблизно о 20.00 годині, їх разом із громадянином К. погодилися відпустили додому, так і не взявши до уваги заяву про факт пограбування і побиття на підставі нетрадиційної сексуальної орієнтації. Працівники районного відділення внутрішніх справ пояснили, що даний злочин є «висячим» і його подальше розслідування не має сенсу. Оскільки громадян С.

та К. протримали у камері попереднього затримання близько 14 годин й знущалися над їх сексуальною орієнтацією вони вже не мали ніякого бажання надалі з'ясовувати стосунки з правоохоронцями і погодилися з їх поясненнями.

* * *

3) Цей приклад демонструє порушення прав на особисте життя та на приватність. Також у цьому випадку мало місце порушення права на працю.

Влітку 2003 року громадянину Б, який був співробітником однієї з великих міжнародних компаній, що займається гуртовими поставками промислових товарів в Україну, за результатами його попередньої роботи запропонували просування по службі, а саме очолити одну з нових філій компанії у м. Черкасах (на той час він обіймав посаду провідного інструктора). При цьому, з боку керівництва компанії йому була висунута одна умова: він має одружитися (за внутрішніми правилами фірми пропонувану йому посаду міг обіймати лише одружений співробітник).

Оскільки громадянин Б. є геєм, він відмовився виконати цю умову, про що повідомив керівництво компанії. Почувши таку відповідь, один із старших менеджерів запропонував йому вибір: або той одружиться й займає пропонувану йому посаду директора філії, або й “далі буде бігати містом із каталогом, пропонуючи продукцію їхньої компанії”. Для прийняття остаточного рішення громадянину Б. дали тиждень, при цьому, навіть порекомендували дві кандидатури співробітниць офісу як претенденток для одруження.

Через декілька днів після того, як відбулася розмова з менеджером компанії, один з колег по роботі побачив громадянина Б., що цілувався з чоловіком у кафе. Цей колега розповів про це й іншим співробітникам громадянина Б.. У результаті такого розголосу колектив компанії почав морально тиснути на громадянина Б., умовляючи його одружитися. Громадянин Б. все ж відмовився одружитися й, за таких обставин, був змушений написати заяву про звільнення за власним бажанням.

За захистом своїх прав громадян Б. нікуди не звертався, аргументуючи це тим, що “це приватна фірма і якщо тут комусь щось не подобається - то він може це не робити й не працювати в

таких умовах».

* * *

4) Ця ситуація є прикладом порушення права на освіту. Також у цьому випадку мало місце порушення прав на особисте життя та на приватність.

У жовтні-листопаді 2001 року студент 4-го курсу Луганського педагогічного університету ім. Т. Шевченка К. зауважив різку зміну у ставленні до себе з боку викладача спеціального курсу фізики Н.. Проявлялося це, насамперед, у тому, що Н. занижувала К. оцінки. Надмірною увагою та особливою прискіпливістю до студента викладач демонструвала, що незадоволена К.. Як стало відомо згодом, хтось із однокурсників повідомив Н. про сексуальну орієнтацію студента.

З наближенням зимової сесії, січень-лютий 2002 року, Н. неодноразово заявляла, що К. цієї сесії не складе. На підтвердження своїх слів вона не допустила К. до іспиту зі свого предмету.

Коли декан факультету, на якому навчався К., втрутився і почав з'ясовувати причини “недопуску” студента до іспиту, викладач заявила, що “люди з неправильною сексуальною орієнтацією не можуть бути педагогами”.

Як наслідок, після зимової сесії К. був відрахований з університету наприкінці лютого 2002 року за неуспшність.

* * *

5) Цей випадок демонструє порушення прав споживачів. Також у цьому випадку мала місце образа честі і гідності особи та порушення прав на особисте життя і на приватність.

Влітку 2002 року 18-річний громадянин В. гомосексуальної орієнтації придбав квиток на електропоїзд “Одеса — Білгород-Дністровський” і разом зі своїм другом О. попрямував до перону, щоб завчасно зайняти місце у вагоні.

Перед посадкою в потяг В. на прощання поцілувався зі своїм другом. Контролер в цей час курила біля вагону і спостерігала за хлопцями. Коли потяг рушив, а В. уже знаходився у вагоні, контролер підійшла до нього й попросила пред'явити квиток. Після цього

контролер почала викрикувати нецензурні слова на адресу людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією і ображати В.

Не вдовольнившись лише образами, контролер почала допитуватись у В. про подробиці його особистого життя: коли він вперше спробував одностатеві стосунки, як проходить гомосексуальний акт, чи знають про його орієнтацію батьки та друзі, як вони на це реагують тощо. Коли хлопець відмовився відповідати на її запитання, з боку контролера почали лунати погрози висадити В. із потяга за безквитковий проїзд (після перевірки вона не повернула В. його квиток).

Лише після втручання в конфлікт інших пасажирів потягу, яким набридло слухати необґрунтовані домагання контролера, конфлікт було вичерпано.

* * *

6) Ця ситуація ілюструє порушення права на працю. Також у цій ситуації мало місце порушення права на приватність.

Громадянка Л. — транссексуал, що змінив стать і постійно проживає в м. Полтава.

У 2001 році Л. вирішила влаштуватися на роботу, а саме барменом у один із більйардних клубів міста, де саме проходив кастинг. З 65 чоловік, які подали документи на заміщення цієї вакансії, серед трьох інших відібрали й Л.

Після кількох місяців успішної роботи у якості бармена Л. для підвищення кваліфікації запропонували відвідати спеціалізований тренінг, який незабаром мав проходити у м. Києві. За день до від'їзду директор отримав анонімний дзвінок, в якому йшлося про нетрадиційну сексуальну орієнтацію Л.

Того ж дня Л. викликали до директора. Під час розмови з К. директор спитав, чи справді вона змінила свою стать з чоловічої на жіночу? Розгублена Л., сподіваючись зберегти місце роботи, заперечувала це. Після тривалої розмови з Л. директор сказав їй, що та “більше не може працювати у його закладі”, оскільки є “ненормальною”, а йому “така реклама не потрібна”. Л. довелося написати заяву про звільнення й залишити роботу.

Згодом на запитання постійних відвідувачів, що цікавилися, чому Л. більше не працює у більйардному клубі, директор так і не

зміг запропонувати переконливої відповіді, яка б пояснювала причини звільнення одного з найкращих барменів закладу. Після свого звільнення з більйардного клубу Л. протягом тривалого часу не могла знайти нової роботи.

Посилаючись на “безперспективність справи”, Л. так і не звернулася до суду для захисту своїх прав, які, на її думку, було порушено “на основі нетрадиційної сексуальної орієнтації”.

* * *

7) Цей випадок є прикладом порушення прав споживачів (найом житла). Також у цьому випадку мала місце образа честі і гідності особи та порушення права на недоторканість особистого майна (гроші).

25-річний громадянин В. гомосексуальної орієнтації, але без її явних прикмет. У 2003 році з метою працевлаштування В. був змушений переїхати з обласного центру до м. Києва. Для економії коштів В. вирішив винаймати кімнату і ділити квартиру з її господарями.

В. справно сплачував за користування кімнатою, пристойно себе поводив і тому мирно співіснував зі своїми сусідами. Проте, так тривало лише до дня, коли зі строкової військової служби до господарів квартири повернувся їх син.

Якось, посилаючись на відсутність грошей після повернення з армії, останній попросив у В. позичити йому досить пристойну суму. А за декілька днів, якраз в день народження В., господарка квартири попросила його звільнити квартиру. На питання про причини їх рішення про дострокове виселення В. з квартири господарі повідомили йому, що це “через те, що В. “голубий» і вони “не хочуть і не можуть жити з ним в одному будинку”, бо він їсть з ними на одній кухні, користується спільною ванною і може заразити всіх СНІДом або “іншими венеричними хворобами”. Коли В. почав з'ясовувати, звідки вони дізналися про його нетрадиційну сексуальну орієнтацію, він дізнався, що син господарів квартири у надії знайти гроші у покійника вирішив “перевірити” сумки В., а натомість знайшов там журнал для геїв “Один з нас”.

На прохання повернути позичені гроші та передоплату за кімнату, в якій мешкав В., він отримав відмову. Господарка квартири

пояснила В., що ці гроші лише частково компенсують завдані їй та її чоловікові моральні збитки, і погрожувала звернутися в міліцію та зателефонувати на роботу до В., щоб розповісти його колегам про деталі особистого життя її колишнього “квартиранта”.

В цей час громадянин В. і надалі мешкає у м. Києві. Щоб уникнути подібних прикростей, він винаймає окрему квартиру і змінив місце роботи. Після подій з його безпричинним виселенням зі свого попереднього помешкання він не вірить в успіх будь-яких спроб захистити свої права в передбаченому чинним законодавством порядку.

* * *

8) Цей випадок ілюструє порушення прав споживачів.

19-річний Д. та 20-річний Н. осіннього дня 2004 року зайшли до однієї з перукарень м. Києва, щоб скористатися послугами закладу. Коли хлопці почали радитися один із одним, яку вибрати зачіску, як пофарбувати волосся тощо, перукарки звернули на них увагу, запідозривши у них, за їх словами, “голубих”. Д. та Н. вирішили не вступати у конфлікт з ними і не зробити їм жодних зауважень щодо некоректних висловлювань. Проте, коли підійшла черга хлопців, одна з перукарок сказала, що вона не буде обслуговувати “голубих” і їй не подобається, коли хлопці фарбують волосся, використовують гель і т.д.

Після подібних висловлювань працівників перукарні на свою адресу, хлопці вирішили залишити заклад, не заплативши за послуги.

Наступного дня Д. зайшов до перукарні, щоб поскаржитися на обслуговуючий персонал, який працював напередодні. Йому дали номер стільникового телефону директора перукарні, яка вибачилася перед хлопцями та пообіцяла розібратися зі своїми працівниками.

* * *

9) Ця ситуація демонструє порушення права на працю. Також у цій ситуації мало місце порушення права на приватність.

З початку 2002 року Є. працював менеджером на одному з комерційних підприємств м. Луганська (торгівля, громадське харчування). Є. потоваришував зі своєю колегою С., яка влітку також

влаштувалася на підприємство. У хвилину відвертості він зізнався їй у своїй гомосексуальній орієнтації. С. сприйняла цю інформацію спокійно.

Приблизно через три тижні після розмови Є. та С., на фірмі почали обговорювати питання скорочення штатів. Найбільш імовірним кандидатом на звільнення була визначена С., яка мала найменший досвід роботи і ще не адаптувалася у колективі. Коли це стало зрозумілим, С. пішла до директора підприємства і розповіла йому про сексуальну орієнтацію Є.

За наслідками розмови С. з директором Є. було звільнено з формулюванням “за скороченням штатів”. При звільненні директор підприємства сказав Є., що той роботи у м. Луганську більше не знайде — “він йому це забезпечить”. Після декількох безуспішних спроб отримати подібну роботу на інших підприємствах Є. був змушений поїхати з рідного міста. Причин відмови Є., здебільшого, не повідомляли, але було помітно, що на інших підприємствах про нього знали.

* * *

10) У цьому випадку було порушено право на здоров’я (фізичне насилля, сексуальні домагання) та обмежено свободу пересування. Також цей випадок є прикладом перевищення службових повноважень працівниками правоохоронних органів.

Громадянин К., гомосексуальної орієнтації, працює в сфері шоу-бізнесу. Його друг Ю., теж гомосексуальної орієнтації, є його продюсером. Обоє своєї орієнтації не приховують.

У травні 2002 року К. та Ю. вирішили поїхати на Південь України, щоб відпочити. Дорогою вони вийшли в м. Кагарлик, сподіваючись оглянути місто. Проте вони були затримані працівниками місцевих правоохоронних органів начебто “за підозрою у вбивстві” (хоча з убитим вони знайомі не були, і в день вбивства не перебували у м. Кагарлик). За словами слідчого, “за зовнішніми даними вони були подібні на розшукуваних убивць”.

У ході слідства щодо підозрюваних застосовувалося фізичне насильство з метою “отримання зізнання”. Також, за словами К. та Ю., вони зазнали “неодноразових сексуальних домагань з боку

слідчого”.

Водночас, одразу після затримання підозрюваних, у всеукраїнському виданні, газеті “Факти”, було опубліковано статтю, у якій говорилося, що у АР Крим в результаті дорожньо-транспортної пригоди загинули ті ж самі громадяни К. та Ю., що, звісно, було зумисною брехнею. Опублікованою у газеті “Факти” інформацією зацікавилися журналісти програми “Чорний квадрат” (ТРК „Київ”), які розпочала власне журналістське розслідування. До газети було подано інформаційний запит, в результаті чого було встановлено, що у редакції видання немає жодних записів щодо джерел інформації про загибель К. та Ю.. Після подання запиту до правоохоронних органів АР Крим з’ясувалося, що згаданої у газеті “Факти” дорожньо-транспортної пригоди ними зареєстровано не було.

Завдяки зусиллям журналістів програми “Чорний квадрат”, були знайдені громадяни К. та Ю., які на той час перебували в камері попереднього затримання уже протягом 12 днів. Після цього з безпідставно затриманих зняли всі обвинувачення.

За фактом незаконних дій з боку працівників правоохоронних органів громадянами К. та Ю. була написана скарга на ім’я прокурора м. Кагарлик. Після розгляду скарги прокурор пообіцяв звільнити слідчого, за умови, якщо потерпілі знімуть обвинувачення в “сексуальних домаганнях”, щоб “не падала тінь на правоохоронні органи”. В результаті, К. та Ю. відкликали свої обвинувачення в “сексуальних домаганнях”, а прокурор виконав обіцянку щодо звільнення слідчого.

* * *

11) Ця ситуація є прикладом обмеження свободи самовираження та порушення прав на приватність і особисте життя.

О. — 18-річна студентка, яка мешкає з батьками у м. Дніпропетровську. Коло спілкування О. складається, переважно, з хлопців та дівчат гомосексуальної орієнтації. Батьки дівчини знають про це й ніколи не мали особливих заперечень. мови про її орієнтацію не йшло.

Проте одного разу, у ніч з 6 на 7 січня 2005 року, після повернення О. з вечірки додому, батьки влаштували дівчині скандал,

допитуючись про її сексуальну орієнтацію. Не поступаючись батькам, вона все заперечувала і наполягала на тому, що це її справа і вони не мають права втручатися в її особисте життя. Пізніше О. зрозуміла, що батьки, переглядаючи її особисті речі, знайшли тематичну літературу, орієнтовану на гомосексуалів: газети, книги, буклети тощо.

Причиною таких дій з боку батьків стала розповідь сусідів, які бачили як О. цілувалася з подругою на вулиці. Про орієнтацію своєї дочки батьки раніш здогадувалися, а після спілкування із сусідами їх підозри підтвердилися.

У родині дівчині оголосили бойкот: батьки не розмовляли з дочкою і позбавили її кишенькових грошей. Бойкот тривав тиждень. Батьки першими на примирення йти не хотіли. В таких умовах О. була змушена залишити батьків і оселитися у гуртожитку.

* * *

12) Цей випадок демонструє порушення права на працю. Також у цьому випадку мало місце порушення права на приватність.

Громадянин О. 1973 року народження, гомосексуальної орієнтації, починаючи з 2001 року працював викладачем бальних танців хореографічного гуртка при палаці культури міста Л. Робота О. подобалася і з боку його учнів та їх батьків ніколи не було ніяких нарікань.

Якось мати одного з учнів гуртка, з невідомих джерел довідавшись про сексуальну орієнтацію О., вирішила “провести з викладачем свого сина бесіду” щодо його “гомосексуальності”. Під час розмови з матір’ю свого учня О. почув багато безпідставних звинувачень та образ на свою адресу (за словами О., він “ніяких сексуальних домагань до своїх учнів не виявляв”, а його “поведінка і зовнішній вигляд відповідали загальноприйнятим нормам у сфері освіти і культури”). Не задовольнивши своїх амбіцій лише розмовою з викладачем, претензійна мати написала листа до відділу культури відповідного міськвиконкому, поскаржившись на, нібито, погане викладання і зробивши у ньому серйозний акцент на сексуальній орієнтації О.

Після надходження скарги, О. викликали у виконком, де з

ним провели бесіду і порекомендували “звільнитися за власним бажанням”. Під тиском керівництва міського відділу культури та палацу культури О. був змушений звільнитися з роботи. Як наслідок, для О. можливість працевлаштування у державних і комунальних установах культури міста Л. була закрита.

* * *

13) Ця ситуація є прикладом обмеження свободи самовираження. Також у цій ситуації було порушено право на здоров'я (фізичне насилля).

У грудні 2002 року 23-річний К. гомосексуальної орієнтації влаштувався на роботу до хлібопекарні, що працювала на базі одного з супермаркетів м. Луганська.

Особливою фізичною силою К. не відрізнявся і був дещо манірним у поведінці. Останнє привернуло увагу його колег-чоловіків, які почали кепкувати і знущатися з нього. Неодноразово хлопцеві довелося вислуховувати допитування щодо його сексуальної орієнтації та деталей його особистого життя.

Одного дня К., коли той знаходився у складських приміщеннях супермаркету, його оточили колеги-чоловіки і один з них приставив вістря ножа до живота хлопця. Як потім було пояснено, таким чином вони намагалися “перевірити його на мужність”.

Після того, як К., на думку його колег, належним чином не витримав перевірки, ставлення до хлопця з боку колективу стало ще гіршим: почастишали образи в бік К. і йому неодноразово наносилися побої (були розбиті губи й ніс).

Зважаючи на всі обставини, у червні 2003 року К. довелося звільнитися з роботи.

* * *

14) Цей випадок є прикладом порушення прав споживачів.

У середині березня 2002 року після роботи двоє друзів А. (27-річний працівник комерційної структури) та С. (20-річний журналіст), які є гомосексуалами і не приховують своєї орієнтації, зайшли до одного з ресторанів м. Києва для того, щоб повечеряти і відпочити після робочого дня.

Після того, як було зроблено замовлення і офіціант подав

вечерю, до А. та С. підійшов адміністратор закладу і, зіславшись на прохання високопоставлених гостей, які також відпочивали у тому ж ресторані, попросив залишити заклад. Мотивував це працівник ресторану тим, що відвідувачі закладу “не бажають знаходити в одному ресторані з “голубими” і це місце відпочинку тільки для “нормальних громадян”, а не для “вуличної наволочі” і “збоченців”. Після адміністратора до столику А. та С. підійшов один з “високопоставлених відвідувачів” (на лацкані піджака у нього був прикріплений депутатський значок) і в грубій формі почав наполягати на тому, щоб “геї пішли з ресторану і надалі ніколи в цьому місці не з’являлися”. С. спробував заперечити “поважному відвідувачу” і в дискусії відстояти своє право на відпочинок, але у відповідь адміністрація викликала охорону ресторану, яка відпровадила “небажаних гостей” до виходу.

* * *

15) У цьому випадку працівником правоохоронних органів було вчинено сексуальне насильство. Також у цьому випадку мало місце перевищення службових повноважень і обмеження свободи пересування.

У липні 2000 року 16-річний С. гомосексуальної орієнтації пізно увечері повертався додому. Зовнішні прикмети хлопця: стиль одягу, деяка манірність, хода тощо — викривали в ньому нетрадиційну сексуальну орієнтацію. На той час С. був учнем однієї із загальноосвітніх шкіл м. Черкас і своєї орієнтації не приховував.

Коли хлопець прямував додому, його без будь-яких причин, не представившись особисто, зупинив працівник правоохоронних органів і попросив пред’явити документи. У хлопця при собі не виявилось. Зі свого боку С. теж попросив правоохоронця пред’явити його службове посвідчення, на що той у грубій формі відповів, що “не бажає зав’язувати знайомство з геєм” і зажадав, щоб затриманий пройшов з ним до найближчого відділення міліції.

Дорогою правоохоронець, не зважаючи на своє службове становище, виявляв сексуальні домагання до школяра. На неосвітленій ділянці колії, повз яку проходили затриманий та міліціонер, неподалік від залізничної станції, де знаходився товарний ешелон, правоохоронець із застосуванням фізичної сили учинив

сексуальне насильство над С., після чого відпустив підлітка додому.

Зважаючи на службове становище правопорушника, за захистом своїх прав чи іншою допомогою С. нікуди не звертався, побоюючись переслідування з боку правоохоронних органів.

* * *

16) У цій ситуації було порушено права на недоторканість житла та особистого майна, а також на здоров'я (тілесні ушкодження). Також у цій ситуації мало місце ігнорування права на захист і відновлення порушених прав.

У 1995 році С., колишній сексуальний партнер 15-річного Р. гомосексуальної орієнтації, позичив у одного із своїх знайомих досить значну суму грошей, яку так і не повернув ні в наперед обумовлений термін, ні пізніше. С. на той час працював в органах внутрішніх справ міста К.

Згодом, у 2000 році, до помешкання Р. увірвалася група агресивно налаштованих осіб. В одному з них Р. впізнав співробітника міліції і колишнього колегу по службі С. Погрожуючи пістолетом і фізичною розпратою, вони почали ображати Р. і його тодішнього партнера В., який теж знаходився у помешканні, знущати з їх сексуальної орієнтації. Окрім принижень та образ, група правопорушників завдала Р. і В. тілесних ушкоджень середньої тяжкості й забрала усі цінні речі, які їм вдалося знайти у помешканні. Про факт боргу С. нападники згадували, але потерпілі не мали жодної інформації з цього приводу.

За наслідками цього інциденту Р. та В. звернулися зі скаргою до районного відділу внутрішніх справ міста К., звідки матеріали справи були направлені до відповідного обласного управління внутрішніх справ. В процесі розгляду скарги для отримання пояснень слідчим неодноразово викликалися і Р., і В., і С. Під час відібрання пояснень потерпілими неодноразово згадувалася їх сексуальна орієнтація і свідчення про образи та знущання на цьому ґрунті було зафіксовано у матеріалах справи.

Приблизно через півтора місяця з дня подання скарги на неї прийшла відповідь із обласного управління внутрішніх справ. У відповіді йшлося про те, що обставини, про які йшлося у поданій скарзі, частково мали місце і що на співробітника міліції, якого Р.

впізнав у групі правопорушників, за результатами проведеного внутрішнього розслідування було накладено адміністративне покарання. Ніяких вибачень потерпілим у відповіді дано не було, викрадених речей Р. не повернули, а справу було закрито.

Після завданих образ та приниження, а також багаторазових викликів для отримання пояснень, які практично завершилися безрезультатно, Р. і його партнер В. вирішили не вживати додаткових заходів для подальшого захисту та відновлення своїх прав.

* * *

17) Цей випадок є прикладом порушення права на працю. Також у цьому випадку мало місце порушення права на приватність.

Вчителем історії в одній із загальноосвітніх шкіл м. Харкова К. почав працювати у кінці серпня 1998 року — одразу після проходження в ній практики й одержання диплома про вищу освіту. Крім викладацької діяльності, адміністрація школи запропонувала К. взяти на себе обов'язки класного керівника одного з 5-х класів, а з власної ініціативи він започаткував роботу гуртка історії й журналістики для учнів 9-11 класів. Довший час К. вважався сумлінним викладачем та відповідальним педагогом, що легко знаходить спільну мову з дітьми. Ставлення адміністрації і педагогічного колективу до К. різко змінилося у жовтні 2001 року, одразу після того, як стало відомо про його сексуальну орієнтацію.

Одного разу один з учнів школи розповів на перерві своєму приятелю, що якимось гуляючи центром міста і проходячи повз популярний клуб відпочинку, він побачив біля виходу з нього двох молодих чоловіків. На його думку, вони, прощалися, тому що "обійнялися і поцілувалися "взасос». Серед них хлопець упізнав свого вчителя історії. Дуже скоро цей епізод став "гарячою темою" та предметом кепкувань над вчителем серед школярів. Одна з учениць переказала цю історію своїй матері, що працювала у тій самій школі викладачем української мови і літератури. Та, у свою чергу, сповістила про це завуча й інших викладачів, а згодом інформація стала відомою і директору школи.

Незабаром директор скликала неофіційну нараду з числа лояльних до неї педагогічних працівників. На "нараді" розглядалося

лише одне питання (про її зміст К. розповіла колега, одна з його подруг): як “уникнути скандалу й ускладнень з батьками”. За підсумками зборів було вирішено, що для початку К. позбавлять класного керівництва і під приводом відсутності вільних приміщень закриють гурток, а через якийсь час і самого К. попросять перевестися на роботу до іншої школи.

Приблизно через півтора місяці після цієї “наради”, К. викликали до кабінету директора, де остання повідомила йому про те, що і педагогічному, і учнівському колективу відомо про “його витівки”. Директор сказала, що “вона не допустить, щоб К. і далі викладав”, що “вона не хоче, щоб ця зараза поширювалася серед дітей школи, якою вона керує”. І якщо “йому дорогий його спокій і він хоче продовжувати хоч десь викладати, то він повинний негайно звільнитися”. У іншому разі “вона обіцяє поширити цю інформацію серед батьків учнів школи і зазначити її в характеристиці при звільненні”. Окрім того, вона пообіцяла, що, у разі незгоди К., “напише про те, що він начебто звертався з непристойними пропозиціями до дітей”. К. вирішив, що для нього найкращим виходом із цієї ситуації буде звільнення за власним бажанням.

Після того, як К. звільнився, щоб уникнути подібних ситуацій у майбутньому, він був змушений змінити спеціальність і влаштувався репортером до однієї із газет м. Харкова.

* * *

18) У цій ситуації мало місце порушення прав на освіту та працю. Також ця ситуація є прикладом порушення права на приватність.

Протягом 1997-1999 років Д., гомосексуальної орієнтації, проходив клінічну ординатуру з психотерапії під керівництвом професора А. Харківської медичної академії.

У червні 1998 року Д. планував кандидатську дисертацію під його керівництвом. Під час проходження ординатури, а також після її закінчення і влаштування на посаду асистента кафедри, його колеги та науковий керівник неодноразово робили йому зауваження про те, що захист дисертації “вимагає постійних фінансових витрат, у тому числі забезпечення “заступництва” наукового керівника”.

До березня 2001 року Д. знаходив можливість ухилятися від подібних “пропозицій”, тим більше що дисертація була написана вчасно й за рахунок виключно власних зусиль і, у підсумку, була готова до здачі на розгляд наукової радою. Проте, професор А. усіляко відтягував розгляд матеріалів, аргументуючи це своєю зайнятістю (усі необхідні файли з дисертації, так само як і інші робочі й персональні матеріали співробітників кафедри, знаходилися в комп’ютері кафедри). Однак, вивчаючи потай від Д. матеріали дисертації, він водночас відкрив, прочитав і роздрукував деякі особисті файли, що стосувалися проблеми гомосексуальності, а також файли приватного електронного листування Д.. Після цього професор А. викликав співробітника очолюваної ним кафедри до себе у кабінет, де показав Д. його ж особисті листи і пригрозив, що “поширить цю інформацію в Академії”, а також посприє “непродовженню” контракту з Д., якщо той не сплатить йому 1000 доларів США. Д. категорично відмовився від умов шантажу, заявивши, що А. “поводиться непорядно і користується службовим становищем з корисливою метою”.

Згодом, як і обіцяв професор А., інформація про сексуальну орієнтацію Д. була розголошена серед співробітників кафедри, що стало причиною для глузувань та упередженого ставлення до Д. з боку його колег.

Протягом березня-червня 2001 року професор намагався створити своєму підопічному “імідж неорганізованого і неретельного працівника”, що неналежним чином виконує свої обов’язки, обговорював його “аморальні” якості з іншими співробітниками кафедри, лікарями клініки, представниками адміністрації Академії (ректор, начальник відділу кадрів, науковий секретар та ін.). Зміст цих розмов передавався Д. або його колегами при особистій зустрічі, або інформація надходила від третіх осіб. Крім того, А. у приватних бесідах із Д. говорив, що тому “уже самотійно не викрутитися з цієї ситуації і нікуди не подітися з кафедри, оскільки, за нинішніх умов, йому не знайти роботи в іншому місці, та ще й з такою репутацією”. У тому випадку, якщо б Д. все-таки вирішив піти з кафедри, професор А. пообіцяв “особисто донести правду” про Д. до нового роботодавця. За таких обставин Д. вирішив, що продовжувати працювати в колективі, який упереджено ставиться до нього, неможливо, і попросив адміністрацію Академії про

розірвання трудового договору. Також він написав заяву про анулювання теми кандидатської дисертації.

* * *

19) У цьому випадку мало місце порушення прав споживачів.

31-річний О. та 24-річний Д. є постійною гей-парою вже протягом останніх шести років. З жовтня 2002 року вони вирішили жити разом.

Змінивши декілька квартир, вони знайшли новий, більш підходящий для них обох, варіант і уклали усну угоду про найом двокімнатного помешкання з його власником. При цьому, хлопці не повідомили його про свою сексуальну орієнтацію. Ними були обговорені умови оплати, проживання і догляду за помешканням. Однією з умов було те, що власник помешкання буде одержувати плату щомісяця і приходитиме за нею у найбільш зручний для нього час.

Винаймаючи помешкання протягом більш, ніж 8 місяців, хлопці виконували всі умови угоди й не мали жодних претензій з боку власника. Приходячи за оплатою, власник помешкання мав звичку робити це без попередження і відкривав помешкання своїм ключем. Якось у неділю десь о 7.00 годині ранку він, як і звичайно, відкрив вхідні двері своїм ключем. Хлопці в цей час ще спали і не чули його приходу. Заглянувши до них у кімнату, він побачив, що хлопці сплять оголені, обнявшись в одному ліжку. Власник помешкання почав кричати, що “не потерпить у своєму помешканні такого сороміцтва”, що “він не хоче мати справи зі “збоченцями» і т.д.. Його образи чергувались з нецензурною лексикою. Він поставив умову, яку не підлягала жодним обговоренням і полягала в тому, що хлопці “мають забрати свої “манатки” з його помешкання ще до настання вечора”. Д. та О. змушені були залишити це помешкання, не маючи ніякого визначеного притулку на найближчі дні.

* * *

20) Ця ситуація є прикладом обмеження свободи на об’єднання громадян з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

27 грудня 1998 року у м. Луганську відбулися установчі збори

Регіонального інформаційного та правозахисного центру для геїв і лесбійок “Наш світ”. У січні 1999 року засновники організації, згідно з вимогами Закону України “Про об’єднання громадян”, подали всі необхідні для реєстрації громадської організації документи до Луганського обласного управління юстиції.

У строки, встановлені Законом для реєстрації чи відмови у реєстрації громадської організації, відповідне рішення Луганським обласним управлінням юстиції прийняте не було. Коли по закінченню передбаченого Законом 2-місячного терміну уповноважені засновники Центру звернулись до чиновників за поясненнями, начальник відділу правової інформації та державної реєстрації обласного управління юстиції повідомив їм, що реєстраційні документи Центру скеровані на правову експертизу до Міністерства юстиції України. Необхідність експертизи документів у Міністерстві пояснювалась “складністю питання і відсутністю компетентних спеціалістів на місцевому рівні”. У листі-запиті №1/12-311 від 02.03.1999 року щодо реєстрації Центру “Наш світ” спеціалісти Луганського обласного управління юстиції просили своє Міністерство “дати висновок про легальність існування громадян з аномальною сексуальною орієнтацією”.

Результатом внутрішнього листування стала відповідь Луганського обласного управління юстиції з відмовою, що пояснювалося “невідповідністю завдань Центру ст. 3 Закону України “Про об’єднання громадян”:

“Сприяння покращенню соціально-психологічного становища людей гомосексуальної орієнтації і одночасне зниження соціальної напруги у ставленні до цієї групи людей в українському суспільстві”, начебто суперечило положенню Закону про те, що “Громадською організацією є об’єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів”.

Саме тим, що завдання Центру не відображають спільних інтересів членів організації, обґрунтовувалась відмова у реєстрації громадської організації, яка створювалася громадянами з нетрадиційною сексуальною орієнтацією для захисту та представлення власних прав і законних інтересів.

Проте, як з’ясувалось згодом, гадана невідповідність Статуту Законові була лише формальною причиною відмови у реєстрації.

Начальник Луганського обласного управління юстиції так прокоментував інцидент газеті “Сегодня”: “...як можна визнати їх на державному рівні юридичною особою? Законодавчої бази немає, хоча, наче й не заборонена у нас ця орієнтація, прецедентів — теж... Я їх зареєструю, а потім, вибачте, онаністи прийдуть, ще хтось... А як же мораль?”. За його словами, працівники управління “консультувались з обласними управліннями культури й охорони здоров’я, у сексопатологів, однак не отримали однозначної відповіді”.

Засновники Центру вирішили оскаржити дії обласного управління до суду. Попереднє слухання показало, що справа має сумнівні перспективи, тому для захисту законних інтересів громадян, що вирішили реалізувати своє право на об’єднання, був обраний інших шлях. За допомогою засновники Центру “Наш світ” звернулися до потужних міжнародних організацій: Міжнародної Амністії, Фонду “Відродження” та ІЛГА-Європа, які, в свою чергу, сприяли приверненню уваги міжнародної спільноти до факту прямої дискримінації людей з гомосексуальною орієнтацією, що мав місце в Україні. З боку ж українських правозахисних організацій, незважаючи на численні звернення, засновники Центру практично не отримали ніякої підтримки.

У ході кампанії на підтримку Центру “Наш світ”, Міністерство юстиції та обласне управління отримали велику кількість листів із закликами зареєструвати організацію.

Під тиском учасників кампанії Луганське обласне управління юстиції було змушене зареєструвати Регіональний інформаційний та правозахисний центр для геїв і лесбійок “Наш світ”, що сталося 30 листопада 1999 року.

* * *

21) Цей випадок є прикладом порушення права на працю. Також у цьому випадку мало місце порушення права на приватність та недотримання лікарської таємниці.

На роботу до приватної медичної клініки 38-річний І. гомосексуальної орієнтації влаштувався в серпні 1998 року. Однією з умов працевлаштування було одержання ним диплома су-джок-терапевта після закінчення спеціалізованих курсів у м. Москві, на

що І. погодився (оплата інтенсивного двомісячного курсу в розмірі еквівалентному 800 долларам США, проїзду, проживання і харчування здійснювалась за рахунок І.).

Практично з перших днів своєї роботи І. потрапив до числа кращих лікарів клініки. До нього на прийом була найдовша черга, він не відмовляв в обслуговуванні пенсіонерам і незаможним, що не раз відзначали і колеги, і пацієнти (про це свідчили численні записи з подяками у Книзі скарг і пропозицій).

На різдвяні свята 2000 року до клініки, щоб відвідати головного лікаря, прийшов завідуючий кафедрою сексології і сексопатології Харківської медичної академії післядипломного навчання професор К.. Під час спільного застілля зі співробітниками клініки він уголос звернувся до І. з питанням, чи не лікувався той у нього, тому що “його обличчя видалося йому дуже знайомим”.

Дійсно, у середині 80-х років, після закінчення медичного інституту І. приїхав до м. Харкова для “лікування від гомосексуальності” з м. П’ятигорська. Він чув від викладачів свого інституту, що від “цього” там може вилікувати професор К.. Протягом 10 місяців він проходив курс медикаментозної (замісна гормональна терапія і нейролептики) і немедикаментозної терапії (фізіопроцедури і психотерапія). Лікування не принесло бажаних результатів, більш того, на кілька місяців було втрачено лібідо. Прощаючись з пацієнтом, К. дав йому декілька практичних медичних рекомендацій і поділився інформацією про те, де і як у місті можна “знайти однодумців”.

І от, сидячи за одним столом, І., не вдаючись у подробиці, був змушений визнати, що вони дійсно знайомі з професором. Головний лікар клініки, доктор Ц., знаючи специфіку роботи свого колеги, почав у нього допитуватися про обставини їхнього знайомства. Професор, будучи в стані легкого сп’янінні, “вдарився в спогади” і дійсно пригадав багато подробиць “зустрічей” з молодим пацієнтом. Після застілля доктор Ц. викликав І. до себе у кабінет, де дорікнув йому в тому, що він приховав інформацію про свою нетрадиційну сексуальну орієнтацію при працевлаштуванні, та пояснив, що “такий спосіб життя ганьбить не тільки ім’я клініки, але й ім’я самого доктора Ц.”.

На закінчення розмови Ц. запропонував І. “піти з клініки за власним бажанням”, на що той не погодився. Головний лікар

пригрозив своєму молодому колезі, що “це йому не минеться, і що він ще пошкодує про те, що не захотів попроситись по-доброму”.

Після розмови з І. співробітники реєстратури отримали усне розпорядження Головного лікаря не робити запис пацієнтів на прийом до І.. А оскільки І. працював за відсоток від вартості послуг, наданих відвідувачам (до 25% від внесеної до каси суми), то він перестав одержувати заробітну плату. Через 2 місяці його заощадження почали вичерпуватись, і він пішов на розмову до доктора Ц. Той заявив, що І. “перестав приносити прибуток і лише займає кабінет”. Також Головний лікар дав йому зрозуміти, що ситуація не зміниться.

За таких обставин, І. довелося звільнитися “за власним бажанням”.

* * *

22) Ця ситуація демонструє порушення права на освіту. Також у цій ситуації мало місце обмеження свободи самовираження.

18-літній В. гомосексуальної орієнтації за результатами співбесіди у липні 2004 року вступив на платне відділення Економіко-правового технікуму при Міжрегіональній академії управління персоналом (МАУП), що знаходиться у м. Києві. Адміністрація технікуму уклала з В. контракт на навчання, видала студентський квиток та допустила до навчання з 1 вересня.

З самого першого дня навчання В. не приховував своєї сексуальної орієнтації від однокурсників та викладачів. Хлопець без перешкод спілкувався з колегами, не конфліктує з оточенням.

Дізнавшись, що у закладі навчаються й інші студенти з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, які, здебільшого, приховують свою сексуальну орієнтацію, В. вирішив провести у технікумі акцію, спрямовану на пропаганду толерантного ставлення до гомосексуалів. Студент самостійно виготовив та розповсюдив у технікумі листівку, яка закликала до більшої відкритості гомосексуалів і толерантності у ставленні до них з боку інших студентів. В листівці також було наведено телефон психолога, яка надавала студентам навчального закладу (в т.ч. з нетрадиційною сексуальною орієнтацією) безкоштовні консультації та іншу

психологічну допомогу.

Новопризначена Директор технікуму Б., ознайомившись із змістом листівки та подробицями ініційованої В. акції, кілька разів викликала на бесіди самого В., психолога технікуму, куратора групи, в якій навчався хлопець, його одноклассників та інших студентів технікуму, які були “запідозрені у нетрадиційній сексуальній орієнтації”. Під час розмови з психологом технікуму Директор навчального закладу звинуватила її у тому, що та не повідомила адміністрацію про нетрадиційну орієнтацію студента, який звернувся до неї за консультацією, вимагала від неї надати інформацію щодо інших студентів-гомосексуалів. Коли психолог, посилаючись на професійну етику, відмовилась надавати такі дані, її змусили “написати заяву за власним бажанням”.

Під час неодноразових бесід Директора зі своїм студентом вона переконувала останнього залишити навчальний заклад, на що хлопець завжди відповідав категоричною відмовою. Проте, уже невдовзі керівництвом технікуму було видано наказ про відрахування В. з числа студентів навчального закладу на підставі “неповного комплексу документів, поданих до приймальної комісії”. Цікаво, що час відрахування В. співпав із днем, коли закінчувався термін, за який матір'ю В. авансом було сплачено за навчання свого сина. Формулювання наказу про відрахування студента визначило ще одну жертву інциденту — нею стала секретар-юрист приймальної комісії навчального закладу, яка також була змушена звільнитися “за власним бажанням”.

У грудні 2004 року В. подав позов проти технікуму до одного з районних судів м. Києва з вимогою поновити його в числі студентів. На попередньому судовому слуханні представники технікуму наполягали на тому, що поданий пакет документів не був повним та повністю ігнорували факт дискримінації В. на ґрунті його сексуальної орієнтації.

* * *

23) Цей випадок є прикладом порушення прав споживачів на підставі упередженого ставлення до громадян з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

У вересні 2004 року мешканка м. Луганська А. уклала усну

угоду з менеджером (і водночас сином власника) кафе-бару, який знаходиться в одному з старих жилих районів міста, про проведення в ньому вечорів відпочинку для людей гомосексуальної орієнтації. А. взяла на себе зобов'язання щодо рекламної підтримки вечорів у лесбі-геївському середовищі м. Луганська. Було домовлено, що вхід на такі вечірки буде платним, плату збиратиме працівник кафе-бару, а А. отримуватиме свій відсоток від зібраних грошей.

Кафе-бар Е. знаходився в малолюдному місці й, особливо, в будні дні (вечори проходили по п'ятницях), відзначався низькою відвідуваністю. Внаслідок реалізації ініціативи А., відвідуваність закладу почала різко зростати. Працівники кафе, зарібок яких напряду залежав від виручки, були дуже задоволені такою зміною ситуації. Окрім того, за їх словами, порядок під час проведення таких вечорів був значно кращим, аніж коли там відпочивала “звичайна публіка”.

Не дивлячись на всі позитивні зміни, які сталися за подачі А. з кафе-баром, після проведення трьох вечорів відпочинку “для специфічних клієнтів”, менеджер закладу відпочинку зателефонував А. і попросив її зайти “поговорити”. Під час розмови з дівчиною менеджер повідомив їй, що більше не “має наміру дозволяти проведення вечірок для геїв та лесбійок у своєму закладі”. Пояснив він це тим, що “інформація про вечірки почала розповсюджуватися містом і він хвилюється, що від цього постраждає його особиста репутація”.

* * *

24) У цьому випадку мало місце порушення прав споживачів.

В грудні 2004 року двоє дівчат гомосексуальної орієнтації: 30-річна Н. (кравець) та 24-річна О. (вчитель) вирушили до приватної стоматологічної клініки для видалення хворого зуба О.

На прохання Н. бути присутньою при видаленні зуба подруги, лікар, хоч і не дуже охоче, але погодився. Коли О. зробили знеболюючий укол, вона розплакалась від болю і хвилювання, зумовлених приготуваннями до операції.

Н. всіляко заспокоювала подругу, кажучи їй заспокійливі слова та стискаючи та цілує її руки. Така поведінка відвідувачів здивувала лікаря і він поцікавився у них, ким ті доводяться одна одній. Почувши

від дівчат, що вони подружжя, не кажучи ні образливих, ні лайливих слів, він запропонував їм залишити клініку “по-доброму”.

Дівчата залишили кабінет, не оплачуючи незавершену операцію, а відтак не зазнавши матеріальної шкоди. Проте вони були здивовані й ображені таким упередженим ставленням до свого особистого життя.

* * *

25) Цей випадок демонструє обмеження свободи пересування. Також у цьому випадку мали місце перевищення службових повноважень та образа честі і гідності особи.

Л. — повнолітній транссексуал, що змінив стать з чоловічої на жіночу. Отримавши нові особисті документи, Л. постійно проживає у м. Полтаві.

У 2001 році Л. зустрічалася з хлопцем, якого згодом обвинуватили в пограбуванні одного з приватних помешкань у місті. На той час, коли це стало відомо, Л. уже давно його не бачила й нічого про нього не чула. Проте, Л., як найближча до підозрюваного ланка, також попала “під приціл міліції”. Як наслідок, одного дня правоохоронці приїхали до помешкання Л. і забрали її до районного відділення внутрішніх справ.

У міліції на питання про те, де переховується її колишній хлопець, Л. відповіла, що не знає. Після такої, на їх погляд, неправдивої відповіді, вони почали погрожувати Л. фізичним і сексуальним насиллям та насміхатися над її фізіологічними особливостями.

Через відмову Л. підтвердити безпідставні припущення працівників міліції, останні вирішили замкнути її у камері попереднього затримання на дві доби. Водночас правоохоронці повідомили Л., що “у них свято” й після того, як вони “погуляють і вип’ють”, допитають її ще раз.

До відділення міліції разом із затриманою поїхала і її мати М., яка, не погоджуючись із діями правоохоронців, намагалася відстояти права і захистити Л.. Коли М. підбігла на лемент Л. до міліціонера, який тягнув її до камери, він із силою відіпхнув матір. Намагаючись зберегти рівновагу після удару, та випадково зачепила рукою обличчя правоохоронця. За це, заручившись свідченнями

повій (які теж перебували у відділенні міліції, а згодом були відпущені “за допомогу”) про те, що начебто М. напала на міліціонера, її також було замкнено до камери попереднього затримання.

Через два дні Л. разом із її мамою повезли до суду, щоб там накласти на М. штраф за напад на правоохоронця та вирішити подальшу долю Л.. Після прибуття до суду Л. попросила суддю поговорити з ним наодинці, на що той погодився. Вислухавши Л., суддя відхилив звинувачення міліції і сказав правоохоронцям, щоб ті звільнили її разом з матір'ю та відвезли їх додому. Після цього Л. до міліції більше не викликали.

Зважаючи на попередній негативний досвід та особисті переконання, Л. не подавала скарги на дії міліції.

* * *

26) У цьому випадку було порушено право на вільний доступ до інформації.

У листопаді 2003 року мешканець м. Кривого Рогу І. прийшов до одного з поштових відділень у центральній частині свого міста. Він мав намір передплатити журнал “Один з нас” (видання зареєстровано з підзаголовком “Журнал чоловічої естетики”, проте розраховане, перш за все, на людей гомосексуальної орієнтації).

Переглядаючи каталог періодичних видань, І. виявив, що місце, де знаходилася інформація про журнал, ретельно затушоване кульковою ручкою. В усіх наступних поштових відділеннях міста історія повторилася. Зважаючи на побачене, І. припустив, що передплату на журнал скасовано.

Зателефонувавши з часом знайомому до м. Києва, І. дізнався, що нічого подібного у м. Києві немає, і передплата на журнал “Один з нас” триває.

Згодом, бажаючи дізнатися про те, хто ж усе таки розпорядився щодо створення перепон для передплати журналу у м. Кривому Розі, І. так і не зумів нічого з'ясувати.

* * *

27) У цьому випадку мало місце перевищення службових повноважень. Також цей випадок є прикладом порушення права на приватність (збір інформації про громадян з

нетрадиційною сексуальною орієнтацією).

У липні 2002 року у Дніпропетровську був вбитий один із співвласників популярного у місті бару К. Зважаючи на чутки, які швидко розповсюдилися містом і які свідчили про те, що убитий був гомосексуалом, у місті розпочалося переслідування представників імовірного оточення постраждалого з середовища людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

З., який став однією із жертв переслідувань місцевих органів внутрішніх справ, розповів, що його спочатку “запрошували в міліцію телефоном, але оскільки він туди не з'явився, то почали приходити додому”. Йому принесли і залишили у дверях повістку, в якій не було зазначено номера кримінальної справи, його прізвище було написано з помилками, а сам З. був викликаний до міліції у якості “експерта”.

Допит вели за принципом “гарні-погані слідчі”. В одній кімнаті два міліціонери вели активний психологічний пресинг: принижували, ображали і залякували (наприклад, викрикували “ми тебе зараз у мавпятник посадимо, тебе там “зеки” з'валтують”). Потім переводили до іншої кімнати, де “гарні” слідчі підводили людину до того, що необхідно надати правоохоронцям матеріальну допомогу. В результаті, на вимогу працівників правоохоронних органів З. віддав їм 1000 гривень. Як вважає З., подібне трапилося і з іншими гомосексуалами, що побували у міліції під час слідства.

У З. відібрали відбитки пальців і сфотографували. За його словами, він бачив “великий альбом, у якому рядами були вклеєні фотографії геїв”. На думку людей, що побували в міліції пізніше, цей “альбом” містив не менше 700 фото представників гомосексуального середовища м. Дніпропетровська. На питання З. про те, навіщо правоохоронцям така інформація, йому відповіли, що у них є подібний альбом “і по наркоманах”. Коли у місті відбувається певний злочин, їм простіше одразу знайти правопорушника у відповідному середовищі.

Висновки і рекомендації

Насамперед, варто констатувати той факт, що в Україні має місце дискримінація її громадян, грубе й упереджене ставлення до них на підставі їхньої сексуальної орієнтації. Про це свідчить, як дослідження Центре для геїв і лесбійок „Наш світ”, здійснене на початку 2005 р. серед людей гомосексуальної й бісексуальної орієнтації, так і результати опитування населення України, проведеного Компанією TNS-Україна в січні-лютому 2005 року.

При цьому, опитування населення України дало можливість визначити місце дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації серед інших підстав для дискримінації громадян країни. Дослідження в середовищі людей нетрадиційної орієнтації дозволило виявити додаткові фактори, що впливають на поширеність дискримінації цих людей, виявити найбільш характерні прояви дискримінації, нерівного ставлення в різних сферах. Важливо було також довідатися, яким чином громадяни України гомосексуальної й бісексуальної орієнтації здійснювали захист своїх порушених прав. Значні зусилля були витрачені також на пошук конкретних випадків дискримінації, їх запис.

Під час опитування 90,4% громадян України відзначили, що вони особисто чи їх знайомі стикалися з фактами дискримінації на тій чи іншій підставі. Найчастіше називалися стан здоров'я і вік (58,9% і 52,6% відповідно). Сексуальну орієнтацію назвали 14,4% громадян України. При чому, якщо взяти молодих людей (до 35 років), вказали, що знають про факти дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації, уже більш 21% опитаних. Якщо врахувати, що за оцінками різних фахівців частка людей з гомо- бісексуальною орієнтацією складає від 1 до 10%, ця цифра виглядає дуже серйозною. Схожою є ситуація і з дискримінацією за ознакою статі й сімейного стану. В обох випадках про них сказали 14,4% громадян України.

Важливим моментом у зв'язку з питанням про дискримінацію, нерівним ставленням до людей за згаданою ознакою є те, що гомо-, а особливо бісексуали зовні мало відрізняються від інших громадян. Для того щоб дискримінація, нерівне ставлення мали місце, необхідно, щоб особа відкрила свою орієнтацію перед навколишніми, чи ж про її орієнтацію стало відомо тим чи іншим шляхом. Тому,

зокрема, і про випадки порушення прав гомо-, бісексуалів часто не обізнаний ніхто з навколишніх, крім як безпосередньо задіяних у конфлікті. Приміром, у випадку, коли директору (власнику) підприємства стає відомо про сексуальну орієнтацію його працівника, і він доводить справу до його звільнення, дуже часто інші працівники не знають про справжні причини звільнення.

Як підтвердило дослідження, серед людей гомосексуальної і бісексуальної орієнтації, найбільше зазнають дискримінації і нерівного ставлення ті, хто не приховує своєї орієнтації перед навколишніми, а також ті, про чию орієнтацію знає широке коло друзів і знайомих. Більш 76% таких людей визнали, що мали місце факти їхньої дискримінації, нерівного до них ставлення. Хоча, і повна закритість інформації про орієнтацію для навколишніх не гарантує відсутності випадків порушення прав таких людей, тому що про орієнтацію людини в деяких випадках навколишні можуть довідатися і без її бажання. Крім того, іноді для прояву дискримінації і грубого ставлення досить лише підозри про „не ту” орієнтацію. Так 13% тих, про чию орієнтацію ніхто з навколишніх не знає, були, проте, дискриміновані.

Якщо говорити про конкретні прояви дискримінації, упередженого ставлення, грубого поводження з людьми гомо-, бісексуальної орієнтації, то, на наш погляд, варто розмежовувати чотири аспекти проблеми.

1. Порушення прав людей нетрадиційної орієнтації в конкретних правових сферах

Маються на увазі випадки конкретного порушення прав людей гомо-, бісексуальної орієнтації в сфері праці, освіти, звертання до правоохоронних органів, у сфері послуг, охорони здоров'я тощо. Як показало дослідження, основними сферами дискримінації членів ЛГБТ-спільноти є: сфера трудових відносин, сфера приватності і права на інформацію, сфера взаємин з правоохоронними органами. Суть цих порушень приблизно та ж, що у випадку дискримінації за іншими ознаками (віку, статі, національності тощо), і тому вони повинні регулюватися тими ж чи подібними законодавчими актами. Варто згадати, що хоча Конституцією України прямо заборонена

дискримінація за будь-якою ознакою і Кримінальний Кодекс припускає покарання за такого роду дії, але в жодному законодавчому акті не міститься чіткого формулювання, що таке дискримінація, а також не розписаний механізм захисту порушених прав.

2. Неурегульований правовий статус одностатевих пар, що проживають разом

В Україні відсутнє будь-яке законодавче регулювання, як різностатевого, так і одностатевого співжиття (цивільний шлюб). Люди живуть разом, мають один перед одним матеріальні та інші зобов'язання, але юридичних наслідків це не має. У рамках існуючого правового поля можливо забезпечувати певні аспекти спільного проживання, наприклад, спільне володіння житлом. Але все одно, одностатеві (як і різностатеві, що живуть у незареєстрованому шлюбі) пари ущемлені в правах у порівнянні з людьми, що живуть у шлюбі.

3. Сфера міжособистісних відносин

Як показало дослідження в середовищі гомо-, бісексуальних людей, сфера міжособистісних відносин — це саме те місце, де відбувається найбільша кількість випадків упередженого ставлення, грубого поводження з такими людьми. Трапляється таке як на рівні колективів: трудових, навчальних, армійських, так і у спілкуванні з представниками сторонніх організацій (найчастіше згадуються працівники міліції), так і в побуті: у родині, із сусідами, випадковими перехожими. Специфіка цієї сфери полягає в тому, що не все в цій сфері можна врегулювати законодавчо, важлива загальна ситуація в суспільстві, виховання в ньому терпимості до проявів „інакшості”.

4. Засоби масової інформації

Дуже багато представників ЛГБТ-спільноти під час дослідження відзначали необ'єктивний, перекручений характер інформації, що публікується у ЗМІ про людей нетрадиційної орієнтації. Специфікою

цієї сфери є те, що на редакційну політику того чи іншого видання не завжди можливо впливати з боку. Крім того, не завжди зрозуміло, хто має право подавати позов про наклеп, якщо мова йде не конкретно про ту чи іншу людину, а, скажімо, про всіх геїв і лесбійок.

Вирішення проблеми порушення прав у кожному випадку, природно, буде різним. Але хотілося б відзначити ще один факт, взятий із дослідження, проведеного серед людей нетрадиційної орієнтації. У випадку порушення своїх прав, тільки половина представників ЛГБТ-спільноти починає будь-які спроби їх відстояти, і лише приблизно у половині випадків ці спроби завершуються успіхом у рамках існуючого стану справ у сфері захисту від дискримінації.

Крім того, важливо згадати, які шляхи подолання дискримінації бачать громадяни України. Більшість опитаних громадян України вважають, що для подолання дискримінаційних явищ у суспільстві потрібні спеціальні заходи і, насамперед, такі: прийняття нового законодавства (49,2%), поліпшення поінформованості громадян у сфері захисту особистих прав (47,8%), удосконалення діючого законодавства (32,9%). Майже чверть опитаних вважає, що необхідно загальне підвищення рівня толерантності в суспільстві (24,0%), а спеціальне навчання для державних службовців вважає необхідним кожен п'ятий з числа опитаних.

Виходячи з вищевикладеного, можна запропонувати такі рекомендації для подолання негативної ситуації з поширеністю дискримінації на підставі сексуальної орієнтації.

1. Розробити спеціальне законодавство, у якому подати ознаки різних видів дискримінації, упередженого ставлення за тією чи іншою ознакою, розписати механізм захисту і відновлення порушених прав.

Можливі різні підходи до розробки такого законодавства. Можна створити один універсальний закон, розрахований на всі можливі підстави для дискримінації. Можна розробити кілька різних законів. Механізм захисту прав, боротьба з дискримінацією може стати частиною законів про статус людей пенсійного віку, людей з обмеженими фізичними можливостями, національних меншин. Для порушення прав за ознакою статі, сімейного стану, сексуальної орієнтації, можлива розробка окремого закону для захисту прав за тендерною ознакою.

2. Розробити законодавство, що регулює різностатеве й

одностатеве співжиття. Зрозуміло, що вести мову про повноцінний інститут одностатєвого шлюбу суспільство України поки не готове.

3. Розробити і реалізувати галузеві програми з виховання в державних службовців толерантності до різних груп населення, зокрема, до представників сексуальних меншин. Найбільш актуальні такі програми в системі Міністерства Внутрішніх Справ, Освіти, Оборони.

4. Розробити і реалізувати програми правової освіти населення про їх права і механізми захисту порушених прав.

5. Розробити і реалізувати для державних ЗМІ програму виховання в суспільстві толерантності до меншин, у тому числі і сексуальних.

6. Внести зміни до законодавства про ЗМІ, що дозволяє громадським організаціям, що представляють ту чи іншу групи населення, оскаржувати в суді публікації ЗМІ, що подають неправдиву, перекручену інформацію про ці групи.

Люди гомо- і бісексуальної орієнтації, трансгендерні особистості — такі ж громадяни країни, як і інші. Тому держава зобов'язана докладати зусиль для захисту їх законних прав.

Глосарій

У глосарії подані визначення основних термінів, якими оперує це дослідження.

Термінологія, пов'язана з різними аспектами сексуальної орієнтації, є практично не розробленою в Україні. Дослідження з гендерної проблематики, психології, сексології, соціології та інших наук оперують різними, часто суперечливими й нечіткими термінами. Як правило, ці терміни є специфічними для відповідної галузі наукових знань, а єдиної, універсальної, термінології не існує.

Паралельно може функціонувати кілька термінів на позначення одного й того ж явища, або ж, навпаки, один термін у різних джерелах може позначати дещо відмінні поняття. Трактуювання термінів, зазвичай, залежить від роду публікації, особистих переконань авторів, суспільних стереотипів й упереджень. Нерозробленість вітчизняної термінології стає причиною не завжди вдалим запозичень та суперечливих перекладів з іноземних мов.

З іншого боку, спроби дати наукові визначення групам людей на підставі їх сексуальних вподобань, нерідко призводять до намагань зробити висновки загального характеру щодо представників цих груп. Така категоризація людей може ставати причиною конструювання їх ідентичності та приписування їм певних стереотипізованих ознак на основі належності до тієї чи іншої групи.

Інформація про сексуальну поведінку людини не дозволяє повною мірою судити про її психологічні чи фізичні властивості, мужність чи жіночність, особливості розвитку в дитинстві чи про будь-які інші ознаки, які відрізняють людину з гомосексуальною орієнтацією від людини, що віддає перевагу винятково гетеросексуальній поведінці.

Водночас, застосування чіткої термінології є необхідним, коли йдеться, наприклад, про упереджене ставлення до людей на основі їхньої певної ознаки, пов'язаної із сексуальністю.

Оскільки предметом дослідження є дискримінація громадян України за ознакою їх сексуальної орієнтації, особливе значення має суб'єктивне ставлення українців до гомосексуалів, яке не завжди пов'язане з загальновідомими термінами. В контексті цього дослідження важливим є не стільки уявлення гомосексуалів про

самих себе (ідентичність), скільки суспільні конструкти, упередження, установки й стереотипи. Саме тому потрібно пам'ятати, що будь-який термін, окрім поданого тут визначення, має смислове навантаження, сконструйоване суспільством та громадською думкою.

Критеріями, на основі яких подано визначення основних термінів цього дослідження були відсутність оцінки, об'єктивність та універсальність.

Сексуальна орієнтація

Спрямованість сексуального потягу індивіда на осіб певної статі, один із компонентів сексуальності. Сексуальна орієнтація може відображатись чи не відображатись на сексуальній поведінці людини.

Гомосексуальність, гомосексуалізм

Гомосексуальність — спрямованість сексуальної поведінки і почуттєвої сфери індивіда на осіб його статі.

Застарілий термін гомосексуалізм має негативне забарвлення. Вживався переважно щодо чоловіків.

З огляду на сучасний рівень знань про людську сексуальність, термін „гомосексуальність”, «гомосексуалізм» не можна назвати остаточно визначеним. У сучасних моделях сексуальної орієнтації враховується велика кількість різноманітних факторів, у тому числі поведінка, вподобання, самоідентифікація, спосіб життя, кількість сексуальних контактів з різними партнерами і зміна сексуальних вподобань протягом життя.

В контексті цього дослідження, однак, найвагомішим є сприйняття індивіда його оточенням. Індивід може бути дискримінованим за ознакою сексуальної орієнтації незалежно від перелічених вище факторів (поведінки, вподобань, самоідентифікації, способу життя). Для того, щоб відчути упереджене ставлення з боку співгромадян, достатньо вважатись гомосексуалом.

Гетеросексуальність

Спрямованість сексуальної поведінки і почуттєвої сфери індивіда на осіб протилежної статі

Гомосексуальна особа

Гомосексуальною є особа, що відчуває емоційний та сексуальний потяг до представників своєї статі

Гетеросексуальна особа

Гетеросексуальною є особа, що відчуває емоційний та сексуальний потяг до представників протилежної статі.

Бісексуальна особа

Бісексуальною є особа, відчуває емоційний та сексуальний потяг до представників обох статей. Потяг до представників своєї та протилежної статі у бісексуальної особи може мати місце у різні відрізки її життя, або виявлятися одночасно.

Термін використовується як для опису *сексуальної ідентичності*, так і для опису сексуальної поведінки.

Трансгендерна особа

Трансгендерною є особа, *гендерна ідентичність* якої є протилежною її біологічній статі, або котра має інші проблеми з *гендерною ідентичністю*, наприклад, схильність до надання собі ознак іншої статі (одяг, макіяж) без повного відчуття себе представником іншої статі.

Транссексуальна особа, транссексуал

Транссексуальною є особа, що з допомогою медичних процедур прагне змінити або вже змінила власну біологічну стать. *Див. тж. трансгендерна особа.*

Гей

Термін, що позначає особистість з яскраво вираженою гомогендерною *сексуальною орієнтацією* й *сексуальною ідентичністю*. Найчастіше вживається щодо чоловіків. Найбільш поширена в Україні самоназва чоловіків з яскраво вираженою гомогендерною *сексуальною орієнтацією* й *сексуальною ідентичністю*.

Лесбійка, лесбіянка

Термін, що вживається на позначення жінок з яскраво

вираженою гомогендерною *сексуальною орієнтацією й сексуальною ідентичністю*. Найбільш поширена в Україні самоназва жінок з яскраво вираженою гомогендерною *сексуальною орієнтацією й сексуальною ідентичністю*.

Сексуальна ідентичність, сексуальна самоідентифікація

Внутрішнє уявлення людини про її належність чи неналежність до певної групи осіб з чітко окресленими статевими ознаками, сексуальною та емоційною поведінкою, орієнтацією та вподобаннями.

Сексуальна ідентичність індивідуума не завжди залежить від його сексуальної практики (поведінки). Чоловіки й жінки, що ідентифікують себе як гетеросексуали, можуть мати статеві стосунки з особами своєї статі, не визнаючи себе гомо- чи бісексуальними. Як і навпаки — чоловіки та жінки можуть ідентифікувати себе, як гомосексуальних осіб, але гомосексуальних контактів не мати.

У літературі з питань ВІЛ/СНІДу застосовуються терміни, що відображають лише сексуальну поведінку людини — чоловіки, що мають секс з чоловіками (ЧСЧ), та жінки, що мають секс з жінками (ЖСЖ).

Дискримінація

Порушення прав людини, особливе ставлення до неї, прямо чи опосередковано пов'язане з її певною ознакою. В контексті цього дослідження такою ознакою є *сексуальна орієнтація*.

Гендерна ідентичність

Гендерна ідентичність — характеристика людини (індивіда) з погляду її належності до чоловічої чи жіночої статі. При цьому найбільше значення має те, як сама людина себе ідентифікує.

Гіпотеза дослідження

Гіпотеза дослідження — наукове припущення; попередня оцінка ситуації чи стану соціальної групи, яка є об'єктом дослідження.

Гіпотеза допомагає сформулювати спрямування та основні питання моніторингового дослідження.

Дані офіційної статистики

Інформація, що міститься в періодичних статистичних звітах

державних органів статистики.

Зовнішнє середовище

Зовнішнім середовищем є особи, що не входять до цільової групи-об'єкта дослідження.

Моніторинг

Моніторинг — заплановане та системне дослідження певного сегменту соціальної реальності, реалізоване за певною схемою та спрямоване на впровадження позитивних змін цієї реальності.

Публічна інформація

Публічна інформація — інформація, опублікована в засобах масової інформації чи документах державних органів влади, а також інформація, оприлюднена посадовими особами державних органів влади.

Типові приклади порушень прав

Типові приклади порушень прав — найбільш поширені випадки порушення прав людини за певними індивідуальними чи соціальними ознаками в тій чи іншій сфері життя.

Упередження; упереджене ставлення

Упередження — сприйняття особи через призму сконструйованих суспільством уявлень (стереотипів) щодо певних соціальних груп, що ґрунтуються на перебільшенні ознак деяких представників цих груп та перенесенні таких ознак на всіх інших представників групи.

Упереджене ставлення, у повсякденному розумінні, може бути визначено як несприйняття чи вороже ставлення до особи, яка належить або яку зараховують до певної групи, тільки тому, що вона належить до цієї групи і, відповідно, повинна мати особисті якості, приписувані цій групі.

Цільова група

Цільова група — група осіб, які характеризуються спільними ознаками (індивідуальними чи соціальними) або подібними

проблемами та є об'єктом дослідження або отримувачем певних послуг.

ЛГБТ

Абревіатура: лесбійки, геї, бісексуали, трансгендерні особи. Поширена в літературі, що присвячена проблемам сексуальної орієнтації.

ЛГБТ-спільнота

Сукупність ЛГБТ як частини суспільства, населення окремої країни. Застосовується для опису соціального життя представників ЛГБТ.

Інформація про Центр «Наш світ»

Регіональний інформаційний і правозахисний Центр для геїв і лесбійок «Наш світ» (Луганськ-Київ, Україна) почав свою історію в 1997 році з приватної ініціативи — невеликого інформаційно-просвітницького журналу, який теж називався «Наш світ». Навколо цього видання поступово сформувалася група ентузіастів, яка і заснувала громадську організацію наприкінці 1998 року. Батьки-засновники Центру поставили для себе такі цілі:

- захист загальнолюдських прав і свобод гомосексуалів і поліпшення їхнього правового захисту в державі. Боротьба з дискримінацією людей за ознакою сексуальної орієнтації;
- поліпшення ставлення суспільства до гомосексуальності і людей гомосексуальної орієнтації. Зниження гомофобних настроїв у суспільній свідомості;
- виховання самосвідомості геїв та лесбійок як рівноправних і повноцінних громадян суспільства.

Як виявилось, в Україні «немає проблем з геями», поки їх не видно. Чинники місцевого управління юстиції спочатку просто не знали, що з організацією робити. В інтерв'ю центральній газеті один з чиновників заявив: «Як же можна їх визнати на державному рівні, юридичною особою? Законодавчої бази немає, хоча, начебто, і не заборонена в нас ця орієнтація, прецедентів - теж... Я їх зареєструю, а потім, вибачите, онаністи прийдуть, ще хтось... А як же мораль?» І Центру під надуманим приводом відмовили в реєстрації.

Організація не змиралась з такою явною дискримінацією. Центр «Наш світ» усе-таки був зареєстрований наприкінці 1999 р., але це виявилось можливим лише в результаті наполегливої боротьби членів організації за свої громадянські права, у чому їх підтримали Міжнародна Амністія, Міжнародний фонд «Відродження». Допомогло й увага з боку Ради Європи до прав людей гомосексуальної орієнтації в державах-членах РЄ.

Свою роботу організація підрозділяє на три основних напрямки. Це інформаційна, правозахисна діяльність і робота, що сприяє формуванню гей-спільноти, у тому числі гей-активізму в Україні.

За останні роки Центр «Наш світ» здійснив кілька великих проектів.

- Проведено унікальне дослідження про становище геїв та лесбійок в Україні і на його основі видано «Блакитна книга».
- Організовано дві міжнародні конференції в Києві (2000 і 2001 р.).

- Реалізований проект із запобігання поширення Віл-інфекції в гей-спільноті і молодіжному середовищі регіону (2001-2002 р.), у рамках якого великим тиражем виданий буклет «NO AIDS», проведено десятки тренінгів, інші акції.

- Частиною реалізації проекту «Боротьба з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації в Україні» у 2002 році стало видання книги «Абетка права для геїв і не тільки», метою якої була правова освіта гей-співтовариства.

- У рамках цього ж проекту розроблені законодавчі пропозиції, що у кінцевому результаті дозволили б українським геям та лесбійкам мати такі ж права, якими володіють їхні гетеросексуальні співгромадяни; за результатами видана брошура «Різні - рівні».

- У співробітництві з голландською організацією СОС реалізований дворічний (2003-2005 р.) проект «Посилення лгбт-спільноти в Україні», завдяки якому Центр «Наш світ» почав розвиватися, як професійна національна організація. Центральний офіс організації перемістився до Києва, у різних регіонах України з'явилися регіональні активісти, представники Центру «Наш світ».

- Центр «Наш світ» брав участь у дослідженні «Моніторинг поведінки чоловіків, що мають секс із чоловіками як компонент епідагледу другого покоління» (2004 р.), відповідаючи за польові дослідження.

- Одним з підсумків проекту «Моніторинг, представлення і захист прав спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних людей (ЛГБТ) в Україні» (2004-2005 р.) стало це видання.

Крім того, за роки існування організація різними методами в різних напрямках реалізовувала статутні цілі і завдання:

- Проведено кілька семінарів у Луганську і Києві, інших містах;

- Поширювалася правдива інформація про життя геїв в Україні і світі, законодавчому прогресі в цій сфері за кордоном. Для цього видавалися інформаційні бюлетені, поширювалися прес-релізи в зв'язку з важливими подіями.

- За допомогою організації, членів Центру в регіональних і національних виданнях з'явилось кілька десятків об'єктивних матеріалів про життя ЛГБТ в Україні, підготовлено кілька телепередач.

- З 2003 р. почала виходити всеукраїнська щомісячна газета «Gay.Ua.», розрахована насамперед на геїв та лесбійок України.

- Підтримувалася робота двох Інтернет проектів: www.gay.org.ua (містить інформацію, новини із широкого кола питань життя ЛГБТ) і www.gay.aids.ua (присвячений питанням профілактики ВІЛ, здоров'я для ЛГБТ).

- При зверненні представників гей-спільноти України за допомогою, здійснювалося адвокатування їхніх порушених прав. Так, при моральній і юридичній допомозі Центру на користь потерпілого була вирішена судова справа студента Економіко-правового технікуму при МАУП, якого виключили з технікуму через його сексуальну орієнтацію.

- Сотні, тисячі представників ЛГБТ-спільноти змогли одержати психологічну підтримку через роботу телефону довіри, фахівців консультантів, поштове листування з Центром, у групах взаємодопомоги, на культурних й інших заходах, організованих Центром «Наш світ».

- Організація зверталася з запитом до державних керівників, державних органів України різного рівня, лобіюючи інтереси ЛГБТ-спільноти.

Навесні 2002 року на замовлення Центру «Наш світ» було проведено опитування населення України, яке показало, що лише 42% українців визнають за гомосексуалами рівні з іншими права. Так що попереду в організації ще багато роботи.

Висловлюємо подяку фондам і приватним особам, що підтримують нашу роботу з боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації в Україні.